

Knjiža 6.

Življenje in svet

Štev. 24.

Ljubljana 13. decembra 1929.

Leto 3.

2. Justin: »Perjätli vprā šajo me, kām?« (lesorez).

Hendrik van Loon

Multiplicirani človek

Ta sveža in vedra, niti malo ne šablonska razmišljanja so vzeta iz uvoda pravkar izišlega nemškega prevoda knjige »Multiplicirani človek« holandskega pisca Hendrika van Loona.¹ Pisca, ki ga ne moremo dostojneje predstaviti naši javnosti, kakor če ponatisnemo besede, ki jih je o tej njegovi knjigi napisal Emil Ludwig:

»Kaj popisuje ta človek? — Ne mnogo manj kakor zgodovino izumov od jamskega človeka pa do mikroskopa, od egiptskega voza pa do Zeppelina — a kako popisuje? Neko poglavje ima naslov »Pet prstov roke,« drugo »Neugnanj nos« in tako vodi na rahli niki čitatelja od najpreprostejših prvin njegovega lastnega telesa k najtežavnijim trikom naše civilizacije. Njemu je to lahko, ker enako mojstrsko obvlada besedo kakor sliko, zakaj sleherni teh 250 strani oživlja črno-bela risba, vsaka improvizirana, vse prevete domislekov, diktiranih po duhomušanosti in človekoljubju, ki dičita le pravega učitelja. — Upajmo, da bodo specijalisti našli hude napake, tako na primer, da so vislice poznali že Egipčani in da niso Rimljani prvi zgradili uporabnih mostov, nego nemara v Indokini neko plemo, o katerem pravkar piše neki privatni docent na univerzi v Göttingnu itd. Mi drugi, ki rajši vzamemo 95 odstotkov iz rok humanega, zelo nadarjenega umetnika, kakor 100 od oholega strokovnjaka, pa smo pisca ku hvaležni za knjigo, ki bo ljudi poučevala, s tem da jih bo zabavala, a ne bremenila z balastom.«

V začetku je bilo vse tako strašno preprosto.

Zemlja je bila središče prostranstva in nebo lubek, višnjev steklen zvon.

Ponoči so izrtali angeloj luknje v stekleni poveznik, in glej, zagorelo je na tisoče zvezdic.

Toda nekega lepega dne je dejal drzen človek ki si je nekje kupil za pol tolarja otroški daljnogled: »Moram vendar pogledati, kaj je na tem!« In tedaj so se zgodile vsakovrstne čudne stvari.

Najprej so solnce najvljudneje naprosili, naj stopi v sredo vesoljstva in naj tam preživi konec svojih dni.

¹ Hendrik van Loon, »Der multiplicierte Mensch.« Rudolf Moosé Buchverlag, Berlin 1930. — Knjigo dobite v Tiskovni zadrugi.

Dalje je človeštvo odkrilo, da naš slo-viti tako zvan solnčni sistem nikakor ni začetek in konec vseh stvari, nego le prav majcen delec nečesa, ki je spet le prav majcen delec nečesa drugega, kar plava Bog vedi kje v neznatnem kotičku Rimske ceste.

To nenadno odkritje je učenjake matematične fakultete spravilo v velike težave, zakaj dotlej so mislili, da jim je moči domnevne razdalje med zemljo in luno, med zemljo in solncem in med posameznimi preničnicami lepo in gladko izraziti z metri in kilometri.

Ko pa je iznenada postalo vsemirje nekaj docela drugega kakor ozadje lepe sluke, popisane v orijentalški knjigi, ko so ljudje videli, da obstoje zvezde, ki so tolikšne, da bi lahko vanje spustili ves naš solnčni sestav z vsem, kar leze in hodi na njem, ne da bi bilo to zvezdi niti najmanj v nadlego, ko so morali množiti brezkončne ničle s še bolj brezkončnimi trilijoni in kvadrilijoni, tedaj se jim je zdel trenutek primeren, da si napravijo novo merilo za svoje astronomske račune. V ta namen so si izmislili novo dolžinsko mero 92 milijonov milj — to je prav lepa razdalja tudi za ljudi, ki imajo avto ali kolo — toda ko so jo hoteli preizkusiti pri astronomskih opazovanjih, so videli, da jim ne ustreza.

Prav tistikrat je delal Albert Michelsen poskuse s svetlobnimi žarki (zvodljiv izraz, zakaj svetloba je svetloba, a svetlobni žarek je oslovski mostiček, po katerem radi hodijo pesniško navdahnjeni ljudje) in odkril, da se svetloba premika s hitrostjo 299.828 km v sekundi. Tako so dobili nekaj, kar je sodilo v šaro zvezdogledov. Pomnožili so hitrost svetlobe s 60 sekundami, dobljeni zmnožek s 60 minutami, to spet s 24 urami in naposled s 365 dnevi leta in dobili tako nekako 10.418.673.900.000 km — to je bila pot, ki jo je napravila svetloba v enem samem letu. Astronomi so to razdaljo napravili za novi »centimeter prostranstva« in ga krstili za »svetlobno leto«.

Človek bi zdaj mislil, da je bilo s tem konec vseh nerilik. Pred odkritjem svetlobnega leta je bil Centaur, eden nam najbližjih sosedov, na pr. dobrih 25.000.000.000.000 milj daleč od nas.

Zdaj pravimo: Centaur je daleč 4,35 svetlobnega leta. In to se sliši, kakor če bi komu pripovedovali, da je Vič 3 km od Ljubljane.

Toda glad zvezdogledov po čedalje večjih razdaljah je bil tako nenasitljiv, da so kimaču postregli z nekaterimi nebesnimi telesi, ki so 20.000 in 30.000 svetlobnih let od nas. Zdaj se je stvar spet nekam zaplela in celo svetlobna leta so nam postala malce komična, ko so se učeni bralci poglobili v tako zvene astralne megle, zalite pege na pokojnem nebu, ki nas nekoliko spominjajo na nekatere vrste mikrob. kakršne smo nekoč gledali pod drobnogledom. Zakaj astralne megle, same spet tvorijo vsega spoštovanja vredna svetovja, solnčne sisteme in Rimske ceste, so pogosto dva do tri milijone svetlobnih let daleč od našega planetka. In iznova se je moral začeti hokus pokus z bilijoni, trilijoni in kvadrilijoni, tako da se je celo profesorju Einsteimu, ki se drugače vendar ne da tako lahko ugnati, nekoliko zvrtilo pred očmi.

Ko so zemlji na toli surovi način vzeli čast, da bi bila središče prostranstva, so mislili oni, ki o takih stvareh razmišljajo (in teh na žalost ni mnogo), da bo zdaj tudi človek padel z visokega podstavka, na katerega se je popel v teku stoletij. To je bilo čisto lepo, dokler so stvarstvo merili še z metri in kilometri. A zdaj, ko je isto stvarstvo mahoma tako zraslo, da je v njem dovolj prostora za astralne megle, milijone svetlobnih let razsežne in milijone svetlobnih let vsaksebi, naj bi človek vendar že prestal tako ošabno čenčati o svojem tako imenovanem božjem izvoru.

A ta nada se je kmaču podrla. Bilo je skoro nemogoče, človeku izravnati njegovo staro, slabo navado, da povečuje samega sebe. Majhen ogenj v sobi njegovega stanovanja ga še zmerom bolj zanima od ognjeniškega izbruha na rdečkastem Antaresu, ljubki zvezdici tako ogromnih dimenzij, da je naše sonce v primeri ž njó žitno zrnce; sumljiv šum v avtomobilskem cilindru zadala človeškemu srcu večjo skrb za najbližjo bodočnost kakor vest, da bo neizmerno Beteigeuze v kratkem razneslo; da čisto zamokčeno strašno klučvanje in razbijanje v naših zobeh modrosti, ki srce in dušo hujše pretrese kakor prerokba kake zvezdane, no kateri bo naša zvesta luna kmaču šla za svoji-

mi petimi sestrami in se poslej prištevala med docela ugasla nebesna telesa. A to prav za prav nič ne škodi in mogoče je bolje, da je vse ostalo kakor je zmerom bilo. Zakaj med tem ko so zvezdouki vsemirje čedalje in čedalje bolj večali in neskončnost tako z neskončnim pomnoževali, da jih naposled nihče ni več razumel, so fiziki iznenada uprizorili napad v bok na 'ajnost sestava svetov in naravnali svoje duhovne topove na sirotni atom, dokler ni to majceno bitje v nekaj letih skrknilo v tako neskončno majhno »malo neskončnost«, da se je človeškemu umu spet zvrtilo. Tem bolj, ker so odkrili, da ta proslula in še zmerom nevidna bitja, ki žive v razsežnostih stobilijoninke milimetra, uganjajo tako prečudne akrobacije, da so v svoji popolni neznatnosti in ničevnosti mnogo važnejša od vseh solnčnih sistemov.

Tako so prišli do točke, kjer normalni ljudje v obupu dvigajo roke k nebu in vzdikajo: »Temu naš razum ni kos.«

Bedaki seveda ne rečejo nič in oni v vsem problemu tudi ne bodo ničesar opazili, če ne najde film prilike, da porabi svet atomov za ozadje kake družabne drame. Potlej bo svet deset dni delal učen obraz in izbrskal mnogo nezmisla o »Atomu«, dokler ne bo naposled prišel na dnevni red in zadevo popolnoma pozabil.

Toda iskanje in razglabljanje tihih sanjačev v njihovih laboratorijih je naše nazore vendarle nekoliko izpremenilo.

Človek je sicer ostal središče svojega malega sveta, a vendar ne čisto tako kakor prej, ko je zares mislil, da je vsemirje ustvarjeno samo zanj, da vse, kar živi, leti, plava in teka, to dela samo v njegovo zabavo, da bo umorjeno in iztrebljeno, kadar se bo suverenemu človeku zahotelo utešiti njegovo požrešnost; takrat, ko je bil človek z velikim »Jaz« žé uverjen, da ima izključno pravico nad vsem, kar je ustvaričenega na zemlji, na nebu in pod morskó gladino.

Človek današnjih dni ima še zmerom za začetek in konec vseh stvari, a nekoliko njegove domišljivosti in ničevnosti je vendarle izgínilo, vsaj pri bitju, o katerem bomo govorili na prihodnjih straneh.

Glavna oseba razglabljanj teh vrstic ni niti popoln junak, niti popoln lojov, nego preprost, skromen sesalec, ki se od svojih prijateljev in sorodnikov v

krajevstvu živali razlikuje le po tem, da se je naučil rabiti duhovne darove, ki so pri živalih ostale neizrabljene.

V globini svojega srca veruje nemara še zmerom, da je začetek in konec vseh stvari, toda ta vera je doživela hudo preizkušnjo, ko je odkril, da prav za prav ni ne začetka ne konca in da je bilo življenje pred milijoni let natanko tako kakor današnje življenje in življenje v letu Gospodovem 234.000.

Morda je res še zmerom (kakor na skrivaj upa) krona vsega, kar sope; a on bi rad to presojo odložil, dokler ne dozna, ali ne žive na drugih premičnicah in zvezdah bitja, ki so za milijone let kulture pred sinom zemlje.

Trdno je odločen, vse sam preiskati, proučiti vse dele vsemirja, slehernemu problemu stvarstva iti do skrivnega dna in prodreti v tajnosti stvarstva ne glede na kaj drugega kakor na sveto dolžnost, vselej iskati resnico, resnico, ki temelji na lastnem izkustvu in iskanju.

Če mu naloga uspe, bo o tem poročal svojim bližnjim, ne da bi se hvalil z doseženim uspehom. Če pa zazna (kar se rado zgodi), da je naletel na ovire, ki mu ne dajo, da bi do konca proučil, bo odkrito priznal svoj poraz, ne da bi ga olupšal ali se sramoval, ker mora svoje delo predati bodočemu rodu, ki bo nanj logi laglje kos.

Predvsem pa bo imel poguma, potrditi probleme življenja. Opremljen s

potrpežljivostjo in vedrino bo prodiral čedalje globlje v skrivnosti prirode, tja do trenutka, ko bo moral iskrico življenja (energije, sile ali kakor že to imenujejo) spet vrniti vsemirju, ne da bi se upiral; zakaj vedel bo, da sta življenje in smrt besedi, ki imata vrednost in pomen le po pogumu, s katerim stopi Posameznik nasproti največjemu vseh vprašajev, ki se blesti nad vrati sveetišča življenja.

To zveni nekoliko zamotano, dobro vem.

Vendar je zelo preprosto, če še enkrat prečitate in pri tem za trenutek pomislite.

Nekateri, nestrpni, me bodo odklonili; drugi me bodo razumeli. Opazili bodo, da — čeprav jim še ne znam pokazati jasne poti za rešitev vseh problemov našega žitja — vendarle dajem v glavnem smer, kjer bodo tu pa tam našli stezico, ki pelje globlje v prostrano deželo «zagonetnih skrivnosti» in jim bo pomagala v svetem boju, ki ga bojuje človeštvo od početkov proti tiraniji prirode, tiraniji, ki je danes utemeljena le še z našo neumnostjo, našim strahom, našimi predsodki in žalostnim pomanjkanjem duhovne neodvisnosti.

Za zmago nad sovražniki človeškega napredka nam je treba duhovnih bojevnikov-voditeljev, ki jih ni strah, dati svoje lastno življenje za splošnost in bojovati bitko, ki utegne trajati tisoče stoletij.

Kako je z vašim srcem?

Tako vprašuje zdravnik dr. Louis M. Warfield v časopisu ameriške zdravniške zveze »Hygeia« in ne misli pri tem, kakopak, onih čitateljevih srčnih skrivnosti, ki jim baje ni zdraviča. Gre za stanje tistega srca, ki s poštenim utripanjem vzdržuje naše življenje in dela neumorno, kakor radi priznavamo, noč in dan.

Noben trgovec — piše doktor Warfield — ki reš skrbi za svoje podjetje, ne bo opustil, da vsaj enkrat na leto ne napravi inventure, t. j. popiše vseh svojih zalog. To mora storiti že zaradi tega, da dožene dobiček in da se preveri, kako stoji finančno. In vendar — možje, ki toliko dajo na dober prospek svoje trgovine, ne posve-

čajo skoraj nobene pozornosti dobremu prospehu, t. j. zdravju svojega telesa. To pa zbog tega, ker se počutijo povsem trdne. Lahko jedo in spe brez motenj, igrajo golf in hodijo na dolge izprehode. To — menijo — zadostno dokazuje, da so v docela zdravi koži.

Toda v srcu in v žilah lahko med tem nastopijo izpremembe, ki zaenkrat ne kažejo nobenih simptomov. Če bi imeli namesto enega dvoje src, obsti in pljuč, bi najbrž lahko pustili, da nam eno srce obnemore. A imamo samo eno srce in le-to dovaja in odvaja kri — naš življenski sok — po vsem telesu. Če pa ta sok, ki vzdržuje in nenehoma oživlja naš organizem in prinaša organom hrano, ne dospeva

več v ta ali oni del telesa, ali ga prihaja premalo, tedaj ta del opeša, ohrota.

Lahko se zgodi, da nastanejo v žilah izpremembe, ki povzročijo njih zoženje; lahko se tudi pojavijo izpremembe v srčni mišici, tako da nastanejo brazgotine. Oboje nastopa kot posledica prenapornega življenja, preobilnega uživanja pijače in jedače, pretežkega duševnega dela ali prehudih skrbi, ki jih današnje življenje prinaša tako pogosto. Čeprav razpolaga naše srce z veliko količino odporne moči, ki lahko prizadejana nasilja nad njim popravi, čeprav ima vedno znatne rezerve svoje delovne energije, se naposled vendar le izrabi — še železo podleže tej usodi — in z njim vred gre človek naravnost v pogin.

Kaj storiti, da ne pridemo tako daleč? Predvsem je treba, da, če smo že dosegli kakih 45 let, napravimo vsako leto vsaj enkrat splošen pregled svojega telesa. To se pravi: damo se temeljito preiskati. Seveda mora tako delo opraviti več zdravnik; pri njem je treba preciznih instrumentov, prakse v takih splošnih diagnozah in pravilnega presojanja celotnega izsledka preiskave. Marsikdo misli, da za preiskavo srca in žil zadostuje, če zdravnik prisloni svoj običajni mikrofon na srce in dožene pravilnost utripov, in če izmeri krvni tlak. Tako mnenje je čisto napačno.

Denimo: opazili ste, da vam srce ni v redu. Telesni napor, ki vam prej niso nikoli delali težav, vas zdaj ovirajo pri dihanju. Večkrat lovite sapo, kar vam prej ni bilo treba. Nadalje morda opazite da so vam čevlji zvečer nenavadno ozki, dočim jih zjutraj obujete z lahkoto. Če poteka vaše vsakdanje življenje mirno, brez posebnih naporov, lahko trajajo taki svarilni simptomi več tednov. V tem času je srce nenehoma zelo napeto in čedalje manj sposobno za veliko nalogo krvnega krogotoka. Nekega dne se prehladite in naslednjega dne so vam noge zatečene, dihanje je naglo in kratko, muči vas bolesten kašelj.

Tako stanje bi pomenilo, da je nastopila prava srčna napaka. Prvo, kar odredi zdravnik, je, da mora bolnik mirovati v postelji. Toda koliko jih je, ki ne bi ugovarjali, češ, kdo pa naj leži toliko časa v postelji? Nu, za nekaj dni bodi, več pa nikakor ne. Čim

se vrne lažje dihanje in preneha kašelj, bo zopet vse v redu!

Denimo pa takole: Zlomili ste si nogo. Ali ne pomeni to, da je treba nekaj tednov mirno preležati v postelji? »Kajpada,« ugovarjate, »če ne bi tega storil, ne bi mogel več hoditi.« V resnici pa dve nogi iz mesa in kosti nista baš absolutno potrebni, da lahko hodite. Lahko vam nogo amputirajo in nihče ne bo zlahka opazil, da nimate več dveh naravnih nog. In vendar bo vsak zato, da si ohrani tisti del telesa, ki za njega lahko dobi nadomestilo, ostal bolj ali manj voljno cele tedne v postelji.

Tako je z nogo. A kako naj si nabavite drugo srce, s čim naj ga nadomestite?! Če je tako, kakor smo zgoraj opisali, je tudi srce zlomljeno. Ako ga hočemo ozdraviti, mu moramo dati predvsem dosti miru, enako kot zlomljeni nogi. Počitek pomeni srcu: manj utripov v minuti, zato pa daljši odmori med utripi, zakaj samo v teh presledkih srce počiva. Nemara ste voljni, ostati toliko časa v postelji, da preneha kašelj, da izginejo otekline na nogah in da se vrne slast do jedi. Potem pa bi hoteli takoj vstati in se vrniti k delu. Toda — ali se lahko takoj vrnete k običajnim opravkom, če so vam z zlomljene noge odstranili mavec? Ne, tega ne morete in ne smete. Izpočetka se morate gibati zelo počasi in malo.

Zakaj ne priznate srcu iste pravice, če vam je zlomljeno in se zdravnik trudi, da ga spravi v prejšnji red? Če bi postopali s srcem vsaj tako kot z zlomljeno nogo, bi si pač prihranili mnogo nadlog in bolečin ter bi podaljšali svoje življenje! . . .

ZNANSTVENI POSKUS V KATEDRALI

Ob zadnjem znanstvenem zborovanju v Firenci je astronom Guido Alfani naredil poskus, ki ga je pripravil 2 leti 'stoga kakor Foucault v Panteonu l. 1851., hoteč dokazati, da se zemlja vrti. Foucaultovo nihalo je merilo 218 čevljev. Višina Brunelleschieve kupole pa je tokrat omo-gočila dolžino 344 čevljev. Mizico, na kateri je stala sleda peska, so deli na arado kotra. V danem trenutku je pater Alfani pr-taknil gorečo vžigalico k tanki niti, ki je vezala nihalo k steburu. In kroglja na koncu nihala se je začela gibati, delajoč brazde po pesku, ki značijo očividno odklon proti zavedu, čim bolj se zemlja suče proti v-hodu.

Ida Kreutzberg*

Opičje zgodbe s Sumatre

V bližini Medana živi poljedelec, ki se po strani bavi s «počlovečevanjem» orangutanov. Tri velike opice so njegovi domači tovariši: Sultan, dorasel individij nevarne zunanosti, Charly, napol dorasel, nekoliko bojazljiv mladenič, in orangutanska dama, za katero se potegujeta oba.

Kadar sem se zjutraj pripeljala s svojim avtom, da bi filmala te svoje tri prijatelje, je sedel vsak dejanja željan na svojih vislicah v hiši gospoda Dinkla. Najprvo je prišlo do viharnega pozdravnega prizora. Čim me je Sultan opazil, se je vrgeel s svojih 6 do 8 m visokih vislic na tla — vselej sem se prestrašila, da se ubije. Potem mi je vedno stresel roko in me objel z rokami nežno okoli vratu. Gorje, če sem se drznila pozdraviti najprvo Charlyja! Tedaj je odtrgal Sultan z najbližje palme dva do tri metre dolgo vejo in udrihal ž njo tako dolgo za mano, dokler nisem Charlyja ostavila in stopila k njemu.

Ampak tudi Charly je trpet na boleštni ljubosumnosti in ker ni bil dovolj močan, da bi lomil metrsko dolge veje, si je izmislil drug trik. Sedel je pred mano na tla, ko je prvi pozdravni vihar prešel. Zgrabil me je zavravno z rokami za gležnje. Ko je na ta način zasidral obe moji nogi, je vedel, da ima dovolj časa, stresti vse svoje otroško srce pred mano. Četvorico opičjih nog spravi človeka lahko v največjo zadrego. Če si se srečno rešil dveh, te držijo obe drugi tem krčeviteje, a da bi dve opičji roki držal z eno samo človeško roko, to je radi temperamenta v njiju nemogoče. Če Charly ni hotel popustiti, mi je prišel Sultan na pomoč, na to ni bilo radi viteštva, temveč zaradi sebičnosti, kajti notem me je poskušal seveda on zasidrati v svoje roke. Če ni nič drugega pomagalo, je izrekel poljedelec oblastno besedo: kajti njegovi majniški služabniki so se opice preveč bali, da bi mi priskočili na pomoč.

Ko sem si srečno opotstila gležnje, sem prišla obe opici pod pazluho, vsako na eno stran in sem ju vedla na pro-

stor, kjer sem ju menila filmati. Seveda sem snemala samo prizore iz njenega vsakdanjega življenja in nič dresurnih umetnij, n. pr. kopel v soboto zvečer. Na mizo so postavili tri velika vedra z vodo; da bi bila stvar zabavnejša, so dali v vsako vedro nekaj perila, ki je bilo potrebno pranja. Takoj so opice naskočile vedra in po kratkem, ljutem boju je zavladala vsaka nad svojim kraljestvom. Opičja dama je pokazala takoj neslutene gospodinjske talente. Perilo je vzel iz vedra in ga marljivo namilila. Če se je predrznil eden izmed njenih častilcev motiti jo pri tem opravilu, mu jih je z namiljenim platnom ljuto prisolila nekoliko okrog ušes. Ko je oprala, se je spravila na poskus, kako ji posamezni kosi pristojajo. Sultan in Charly sta prežala na nje početje in res, zgodilo se je tako, kakor sta pričakovala. Gospa Orangova je zamenjala srjoco in hlače, hlače si natika na roke. To je ugodna prilika; kajti ko si je zapela roke in glavo v perilo, ji lahko vrneta sprejete udarce z dvojnimi obrestmi. Suroveža — seveda moram ostaviti svoj aparat in pohiteti ogroženki na pomoč.

Kadar sem trudna in žejna od dela, ve Sultan, kako ustreči. Spleza na bližnjo palmo in mi ljubeznivo vrže dva, tri kokose na tla, a v istem hipu je že sam skočil za njimi. Da mi z zobmi in najmanj štirimi rokami odlušči zeleno lupino. Z nožem ali klinom poskuša nato oreh odpreti, na kar mi viteško poda hladno pijačo. Toda jaz smem le piti; meso je njegovo, tako sva se zmenila.

Posebno naklonjenost goji Sultan do nekega malega psa. Po cele ure se bavi s tem, da ga posveti v začetne pojme poljubovanja. Če ga pri tem gledam, mu moram biti hvaležna da me smatra očitno zmožno te umetnosti in mi pouke prihrani.

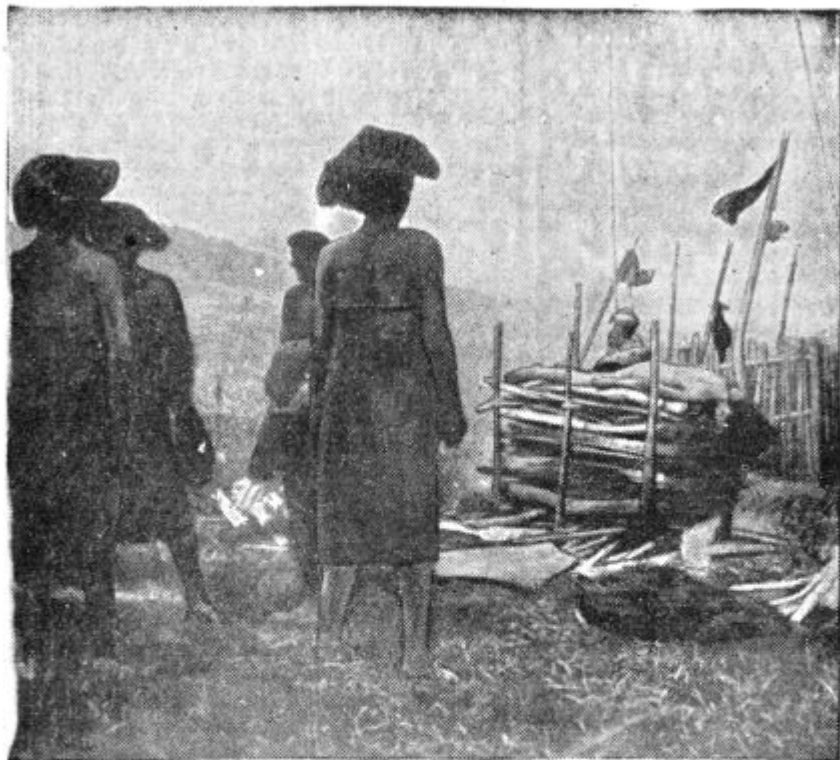
Med tem se je vrnil gospod Dinkel s svoje plantaže in me povabi na obed. To je tudi za moje opičje prijatelje pomemben trenutek. K naši mizi pristavimo mizico s tremi stoli, ki so k njej pribiti Sultan, Charly in madam sedajo vsak na svoj stol. Strežaj lahko prične servirati. Pred vsakega položi pločevinast krožnik z rižem in zelenjavo; to jim gre v slast in jedo seveda z žlic in vilicami. Toda jedi, ki jih prinašajo na našo

* Avtorica je znana kot ustanoviteljica prekrasnega filma »Bala«, ki ga je predvajala tudi ZKD v Ljubljani.

mizo, jih po vsej priliki bolj privlačujejo. Vedno znova se oglašajo s ponižno prošnjo. Moji braki gotovo ne vedo, kako orangutan prosí. Zaploska s čim večjim hrupom z rokami in si piha z našpičenimi ustnicami tako dolgo vanje, da mu prošnja ustrežejo. Saj se ne moreš

da izmakne polno steklenico. Nič ni zabavnejše nego prisluškovati opiti opici.

Pri Sultanu sem odkrila pravcato samostojno premlšjevanje. Če sem ga kdaj filmala v polnem tropskem solncu, je odtrgal list z bližnjega bananovca in si ga držal nad glavo kakor senčnik, Če

Na Bataki (vzhodna obala Sumatre) obstoja še vedno nečloveški običaj, da gre vdova prostovoljno na grmado in zgori skupno z mrtvim možem

upirati in košček za koščkom roma na pičjo mizo.

Če nas vidi Sultan piti, hoče piti tudi on; damo mu steklenico z mrzlim čajem — takoj jo nastavi k ustom. Toda klic ga opozori na njegovo dolžnost. Hitro natoči vsakemu svojih tovarišev po en kozarec. Smešno je pri tem, kako vselej spregleda trenutek, ko je kozarec poln. Glasni klici z naše mize so mu opozorilo, da mora točenje ustaviti in zelo nerad odda polna kozarca dalje. Čaj je dober, alkohol še boljši — tako daleč je Sultan že napredoval v svojem znanju. Prazne steklenice alkoholnih pijač, ki ostanejo na naši mizi, preišče z vso natančnostjo. Če ne da vrat steklenice niti kapljice več od sebe, poskuša z dnom. Tu in tam se mu posreči,

ni mogel doseči velikega lista, tedaj je vzel vsaj nekoliko hladnih, manjših listov in si jih del kakor obvezo na čelo.

Njegovo največje veselje so avtomobilske vožnje. Stoji pokončno za voznikom, mu ovije roke okoli vratu in strmi neprestano v krmilo. Če je vožnja trajala dve, tri ure, je od vsega doživljenega in opazovanega tako izmučen, da pade na tla in zaspi kakor majhen otrok. Čim se voz ustavi, če potegne voz naprej, se takoj prebudi in se poda na svoje onazovališče od katerega se ne gane. Če pa se drznejo odneliati se z avtom brez njega meče za ljudmi vse, kar more s svojih vislic doseči.

Reči moram, da bi bila svoje tri orangutanske prijateljke najrajši vzela s seboj v Berlin.

Ostap Dtmov

Vas in mesto

V ponedeljek zjutraj sem se vrnil v mesto iz vasice, kjer sem bil posvetil dva tedna svojemu okrevanju. Par ur po prihodu me je že zopet popolnoma zamotal dirindaj velemestnega življenja. Prečital sem veliko kopo pisem, ki sem jih bil našel na svoji mizi, prelistal celo goro časopisov — v štirih jezikih — neusmiljeno klical po telefonu prijatelje, mimogrede mnogo čital, marsikaj slišal in marsikaj poizvedel...

Kaj se je zgodilo v času moje odsotnosti?

V velikem inozemskem mestu so skušali docela neveliki ljudje delati veliko politiko. Brzi vlak iz N. v NN. se je iztiril, pri tem je izgubilo 25 ljudi življenje, 49 pa je bilo težko ranjenih. Dosegel se je nov, popolnoma blazen hitrostni rekord za avtomobile: veljal je samo šest smrtnih žrtev. Dva nedolžna sta bila obsojena na smrt; štirje bančni ravnatelji so bili oproščeni. Našli so s smrtonosnimi bacili napolnjeno bombo, ki more v par sekundah uničiti cel armadni zbor. Dovoljenih je bilo več milijonov za gradnjo novih oklopnih križark. Filmska igralka gospodična X je shujšala za dva funta, pa ji niso izplačali zahtevanih 150 000 frankov. Z boksačem X se ne bo meril težki atlet K, temveč Z. V severni Nemčiji je propadlo enajst popolnoma svežih gledaliških iger.

Torej, kratko — prav za prav se ni zgodilo nič. Vse je točno tako, kakor je bilo prej.

Konec tedna sem zopet pokazal hrbet mestu ter se vrnil v svojo vasico. Bog nebeški, koliko sprememb! Kaj vse se je zgodilo za časa moje petdnevne odsotnosti!

Na stroju za rezanje slame starejšega Klavža se je odvil vijak ter niso mogli delati cel poldrugi dan. Oskar je pri mlatenju s cepcem udaril Guština po nogi. Ker sta oba vneta za Metko, prevladuje splošno mnenje, da udarec ni bil nesrečen slučaj. Rjava kobila Loti je vrgla lepo malo žrebe. Končnoveljavno je sedaj, da bo letos zelo malo repe. Teta Ivana se zopet zelo pritožuje čez bolečine na hrbtu, ki so nedvomno posledice prehlajenja pred pet in dvajsetimi leti. V četrtek zjutraj je bilo zelo oblačno, deževalo pa vendarle ni. V gozdu se je podrlo drevo. Mlajši Klavž je videl dve srni. Stavronek je dobil sinovo pismo: nepridipravu je zopet treba denarja.

Torej kratko, mnogo, zelo mnogo se je zgodilo. Življenje vre samo na vasi.

Svet sestoji iz par velemest — in iz širnega podeželja. Mesta delajo nekaj časa hrup, potem izginejo. Podeželje pa je trajno, ostane...

Dr. Th. A. Maaß

Električni tok ne ubija

V časopisih čitamo sem pa tja podobne vesti kakor take: »Električni tok ubil devet delavcev. Včeraj dopoldne kmalu po deseti uri je električni tok zadel 9 delavcev, ki so pri postavljanju drogov prišli preblizu daljnovo-odu. Poskusi, da bi jih obudili k življenju, so uspeli pri šestih delavcih, dočim je bil eden takoj mrtev, dva pa ležita težko ranjena v bolnišnici.«

Smrtni slučajji zaradi električnega toka se laiku zde sicer žalostni, pa vendar sami po sebi umevni, dočim so za medicinca še danes velika zagonetka. Ne le na posameznosti, marveč celo na

obe glavni vprašanji: kako in zakaj?, ne vemo odgovora. Toliko je gotovo, da včasih že skromna napetost 50 do 60 voltov lahko človeka ubije, da mu pa drugikrat niti tisočkrat večje napetosti ne škodujejo.

Tudi jakost toka v tem pogledu ni merodajna — kakor pričajo opazovanja. Prej bi človek dejal, da je nevarnost odvisna od nekega posobnega razmerja med električno napetostjo in tokom. Zgodilo se je namreč, da je človeka ubil tok desetinke ampera, ki je pri napetosti 200 do 400 voltov šinil skozi njegovo telo, znan pa je tudi

primer, ko je človek vzdržal tok štirih amperov pri napetosti 30 tisoč voltov.

Izmenični tok je nekoliko manj nevaren kot enakomerni tok, a njegova pohlevnost je odvisna v prvi vrsti od tega, kolikokrat na sekundo obrne svojo smer v žicah. Tok, ki zamenja smer stokrat na sekundo, lahko človeka ubije; drugi, enako močan, ki pa menja svojo smer desetstisočkrat hitreje, je zdravilen in objame vse notranje organe s svojo blagodejno toploto.

Poleg oblike električnega toka, pa igra pri ponesrečencih veliko vlogo tudi njih trenutna dispozicija. Opazuje se namreč, da so posledice elektriziranja mnogo manjše, če se človek pri delu zaveda, kaj se mu utegne pripetiti, kot pa, če ga električni tok zadene iznenada, nepričakovano kakor strela z jasnega. V spanju — kolikor je znano — strela doslej še nikogar ni ranila. Mimo tega je učinek električnega toka na človeka odvisen tudi od njegove velikosti in vobče od njegove postave. Neki majhen delavec se je nekoč dotaknil daljnovoda, misleč, da je odklopljen. Zgodilo se mu ni nič. Ko pa je isto storil njegov večji tovariš, se je mahoma zgrudil mrtev na tla. Prvi se je moral namreč vzpeti na prste, da je dosegel žico pa se je zemlje dotikal le s prsti; mimo tega so ga tudi z lesenimi klinci zbiti podplati varovali pred direktnim spojem z zemljo. Njegov nesrečni tovariš pa se je s celim podplatom dotikal tal in je imel vrh tega še podkovane čevlje, ki so nudili električnemu toku lahek prehod v zemljo.

Kako električni tok povzroči smrt, o tem vemo prav malo. Znano nam je sicer, da poškoduje v prvi vrsti živčni sistem in krvni obtok, a to je tudi skoraj vsa naša učenost. Mnogi učenjaki trdijo celo, da električni tok neposred-

no sploh ne povzroči smrti, oziroma da je smrt lahko le navidezna, zaradi motnje zavesti in krvnega obtoka, kar pa je moči s primernimi ukrepi naglo popraviti. S temi trditvami se ujemajo tudi mnoga opazovanja, ki so jih napravili v Ameriki in Kanadi. Tamkaj namreč dobi vsak, kdor reši od električnega toka zadetega človeka zlato kolajno, zaradi česar se vsi taki primeri natančno zabeležijo. Tako n. pr. prvi neka tamkajšnja statistika, da je uspelo od 265 ljudi, ki jih je »ubila« električni tok, 200 znova obuditi k življenju. Pri tem so opazovali, da se je rešilo več ljudi, ki so prišli v stik z visoko napetostjo do 40 tisoč voltov, dočim so nižje napetosti do 750 voltov zahtevale znatno več smrtnih žrtev. Na prvi mah se to razmerje vidi protislovno, pa se vzlic temu popolnoma ujema s poskusi, napravljenimi na živalih. Visoka napetost pač povzroči na srcu manjše poškodbe kot nizka. Pri višjih napetostih človek lahko dobi hude opekline, a te utegnejo biti v nekih okoliščinah celo rešilne, ker zoglenela koža prekine nadaljnji prehod električnega toka. Ker se krvni obtok zaradi električnega toka nikoli popolnoma ne ustavi, naj velja v praksi nujna zapoved, da je treba poskušati vsakega ponesrečenca z umetnim dihanjem zopet oživeti.

V Zedinjenih državah se poslužujejo za »legalne« umore najbolj humanega načina usmrtnice na električnem stolu. Toda baš v tem primeru pomeni uporabljanje električnega stola onečaščenje pojma človečnosti, zakaj električni tok, čigar smrtonosnost je še nekaj tako negotovega, je gotovo najbolj neprimeren v ta namen. Ta način usmrtnice je human nemara za rablja, za obsojenca pa gotovo ne. (Glej članek »Dom električne smrti«, »Žis.«, knjiga 6., št. 19.)

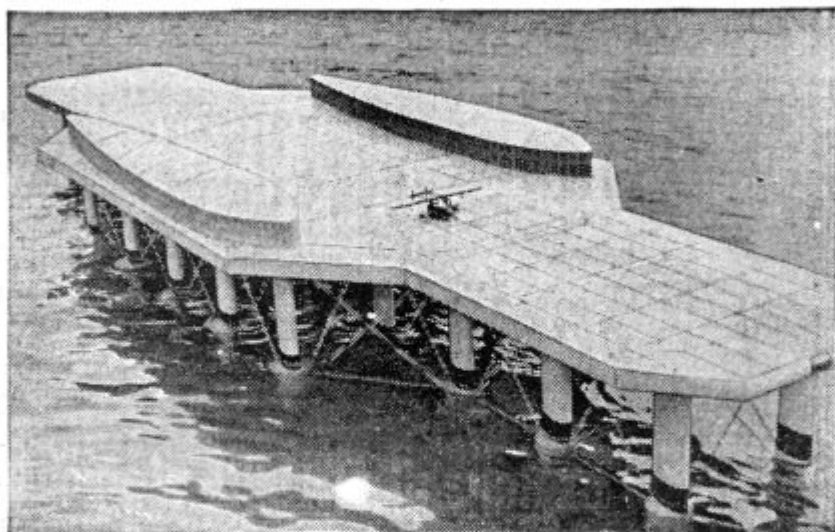
Bodoča mednarodna poš čez Atlantik

V zadnjem času priobčujejo ilustrirane revije slike tako zvanih plavajočih otokov, ki bi služili za pristajanje letal na poletih čez Ocean. Gre za načrt ameriškega inženjerja Edvarda Armstronga, ki je tudi avtor te razprave.

»Tajnik trgovinskega ministrstva Zedinjenih držav Lamont je zračunal, da se je v zadnjih 18 mesecih žrtvovalo za zrakoplovstvo okrog pol milijarde dolarjev. Ta ogromna vsota dokazuje, da so ameriški podjetniki preverjeni, da

modernega transportnega sredstva ter prihranke časa in denarja, ki so ž njim v zvezi.

Da bo zračni promet čez Ocean res ustrežal svojemu namenu, bodo morali biti poleti v prvi vrsti redni in varni, kar danes še niso. Poskus prepluti Ocean v enem samem poletu je še vedno hazardna igra. Leteti čez Ocean samo po sebi ni nevarno; nevarnost je samo v razdalji, ki jo je treba premostiti brez nadomeščanja goriva, brez pregleda motorjev, brez vremenskih poročil in

Model umetnega otoka na oceanu, kjer bodo lahko pristajala letala med vožnjo

mora v kratkem nastopiti doba, ko se bo v Zedinjenih državah dobršen del brzega poštnega in osebnega prometa vršil po zraku.

Za sličnim razvojem zrakoplovstva streme tudi druge velesile. Letala bodo plula v vseh smereh preko zemlje. Stotisoč milj dolge zračne proge bodo vodile preko Evrope, Azije, Afrike, Avstralije, Severne in Južne Amerike, tako da bo možno prepotovati vsak kontinent v nekaj urah, mesto v nekaj tednih ali mesecih kakor sedaj.

Otvoritev zračnega prometa čez Atlantik bo prva gospodarska potreba. Preden se bo začela snovati kaka druga prekmorska zračna zveza, zlasti ker države, ki bi imele od njega največ koristi, čedalje bolj uvidevajo pomen tega

vseh onih prednosti, ki so že tako povečale udobnost in varnost zračnih voženj nad celinami.

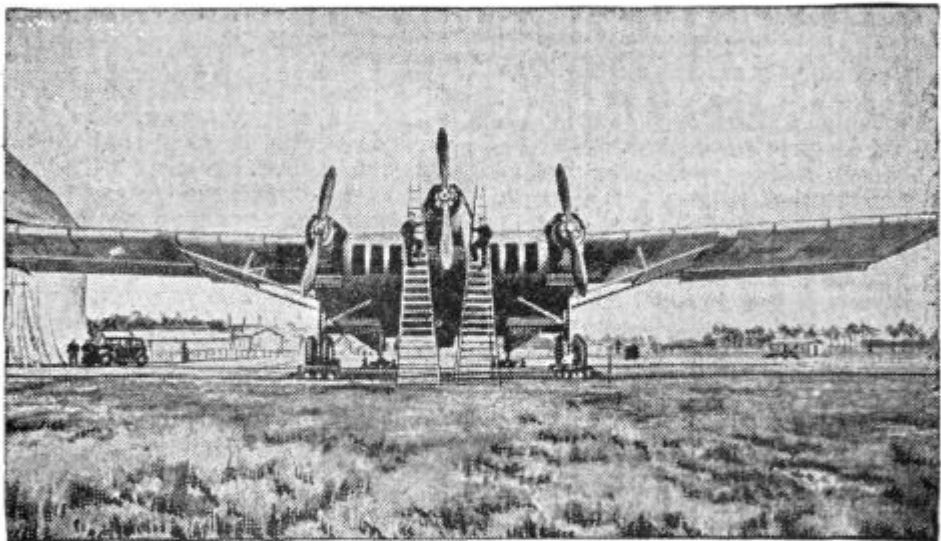
Oceanske zračne proge se bodo morale tudi rentirati. Vsa današnja letala, ki bi prišla v poštev za preoceanske polete, dosežejo kvečjemu 500 milj brzine in čudež bi bil, ako bi se dala maksimalna brzina zvišati na 1000 milj. Zaradi tega je treba za vsako res varno in gospodarno prekomorsko progo (med Evropo in Ameriko) premagati glavno oviro, ki je v preveliki razdalji.

Razdalja se mora skrajšati; razkosati v več krajših prog, ki jih letala obvladajo brez težave, kakor so dokazala na kopnem. V ta namen je treba zgraditi plavajoča letališča. Vrsta osmerih plavajočih otokov, ki bi se v medsebojnih

razdaljah kakih 375 milj zasidrati v Oceanu, bi omogočila reden in siguren potniški in poštni promet po cenah, ki bi bile le malo, ali pa sploh nič višje od cen na brzoparniških progah.

Na prvi mah se zdi skoro nemogoče zgraditi dovolj razsežne in trdne plavajoče ploščadi in jih zasidrati v globinah severnega Atlantika. Tudi jaz sem tega mnenja. Plavajoči otoki se pač ne bi smeli graditi kakor ladje, marveč kakor trdno postavljene zgradbe, ki bi nepremično kljubovale vetrovom in valovom. Plavači, ploščadi in sidra bi bili vsi vretenaste oblike, tako da sila vetra in valov nikjer ne bi našla zadost-

Poleg tega bi brezžične zveze med postajami posameznih otokov ter med temi in radio-postajami na letalih, skrbela za natančen pregled prometnih prilik na vsej prog. Razume se, da bi se uporabljale tudi vse pridobitve in izkustva zračnega prometa na kopnem, v kolikor bi jih bilo moči prikrojiti za prekomorsko letalstvo. Letala bi pristajala ponoči prav tako varno kakor podnevi, ker bi bila vsa letališča močno razsvetljena. Posebne ladje bi oskrbovale plavajoče otoke z vsem potrebnim. Bencin in olje, ki bi ga dovažale, bi se črpali v rezervoarje namešene v plavajočih vodno gladino. Za primer slabega vre-

Največje francosko letalo

s tremi motorji po 600 k. s. Na njem je prostora za 28 potnikov in 4 može posadke. Ima veliko jedilnico in kuhinjo

nega prijemališča. Ploščad, razpeta 24 metrov nad morskó gladino, bi bila po sredi dolga 330 m, široka pa 102 m. Na obeh straneh bi se razširila še za 54 metrov. Na tem prostoru bi se zgradili hangarji, prodajalne, restavracije in hoteli. Sredi pod glavno ploščadjo bi bili prostori za uslužbenstvo in raznovrstne reševalne naprave in potrebščine.

Vsak plavajoči otok bi bil v sebi zaključena enota s hoteli, elektrarno, brezžično postajo in vremensko opazovalnico. V hotelih bi bilo prostora za kakih 160 gostov. Da bi se letalom čim bolj olajšala pot, bi se uredila posebna signalna služba od otoka do otoka.

mena bi se ladje, ki bi razkladale, zavarovale s posebnimi valolomi na stisnjeni zrak. Stisnjeni zrak, ki piha iz luknjičaste cevi, potopljene v vodo, je namreč v stanu razdeliti valove. Na celi črti, kjer prihajajo zračni melhurčki na površje, se valovi poležejo in zadržajo se morje popolnoma umiri. Okoli vsakega otoka bi se uredil cel sistem takih zračnih valolomov, tako da bi parniki lahko odlagali na otoku tudi ob najslabšem vremenu. Letala, ki bi bila prevelika za pristonek na ploščadi, bi tudi lahko pristajala na umirjeni vodi, nakar bi jih z žerjavji potegnili na krov in oskrbali za nadaljnjo pot.

S snovanjem načrtov za vrsto plavajočih letališč v Atlantskem oceanu se ukvarja več izkušenih ameriških mornariških inženjerjev in tehnikov, ki zavzemajo vodilna mesta v trgovinskem in finančnem svetu. One, ki se zanimajo za te načrte, ni težko preveriti, da so plavajoči otoki mogoči. Težko pa je razložiti tehniško naobraznim ljudem ustroj sider in jim dokazati njih zanesljivost in trdnost za vse primere, s kakršnimi je treba računati na morju. Sidra bi pri večini teh otokov ležala 3200 do 4800 m globoko. Preprost račun pa pokaže, da bi se vsaka veriga, kakršne uporabljajo za sidra na ladjah, pretrgala že zaradi lastne teže, še preden bi dosegla polovico te globine.

Iz jeklene žice spleteni kabli, kakršni se uporabljajo pri visečih mostovih, so mnogo trdnješi in so jih že večkrat uporabljali za zasidranja v globinah do 4000 m. Za prvi plavajoči otok, ki ga bodo kmalu začeli graditi sredi Atlantika, so sidrski kabli že zračunani; močni bodo dovolj, da bodo zdržali pritisk največjih valov, hkrati pa pritisk vetra, ki sme doseči brzino 160 milj na uro. Ker bodo kabli popolnoma pod vodo, bodo trajali dolgo časa; tovarna garantira zanje najmanj 20 let.

Da se izognejo vremenskim neprilicam, so zasnovali zračno progo nekoliko južneje od običajnih parniških prog. Južno od štiridesetega vzporednika vlada pretežni del leta jasno vreme.

Preden se bo otvoril javni preko-oceanski zračni promet, bo izvršil hidrografski oddelek ameriške mornarice v Atlantiku še natančna merjenja, da se najdejo najpripravnejša mesta za zasidranje otokov.

Po zgraditvi takih plavajočih letališč bo moči potovati po zraku čez Ocean prav tako varno in udobno kakor s parniki, in na teh otokih bo potnik našel vse, kar mu more nuditi varno pristanišče. Letala ne bodo nikoli več ko 320 km oddaljena od najbližjega pristajališča. Mimo tega bodo v trajni radio-telefonski zvezi z otoki, in v primeru, da bi morala za silo pristati kje na odprtem morju, jim bodo lahko takoj poslali na pomoč reševalne ladje. Za primer nenadnega poslabšanja vremena, jih bodo brezžično v naprej posvarili pred odletom z varnega letališča.

Vrhu tega ima prekomorski zračni promet še veliko prirodno ugodnost, da na vsej progi ni treba preleteti nobenega gorovja, kar je za zrakoplovstvo na kopnem velika ovira. Nad Atlantikom se, tudi ni bati nenadne spremembe vetrov in vrhu tega je izbrana smer, čeprav daljša od one, ki so jo ubrali Lindbergh, Chamberlin in Byrd, mnogo bolj varna, ker se vse leto ni bati ledu, niti nevarnih ciklonov, ki divjajo severno od tod.

Vrsta transatlantskih plavajočih otokov bo tvorila veliko mednarodno prometno cesto med Ameriko in Evropo. Nje mednarodni značaj bo še posebno poudarjen s tem, da otoki ne bodo podrejeni nobeni državi; na njih bodo lahko pristajala letala vseh narodov brez vsakršnih določb in dogovorov. Morda bi celo kazalo, vsa ta letališča združiti v nekakšno samostojno državo z lastnimi oblastvi in pravosodstvom. Mogoče je celo, da bi bila taka država sprejeta v Društvo narodov. Morda imajo te kombinacije na sebi nekaj fantastičnega, izvedljive so pa vzlic temu.

Kakor stoje stvari sedaj, je računati, da bo začela prva poskusna preko-oceanska zračna proga obratovati 1932. Potnike bodo prevažala: ameriška, angleška, francoska, nemška, nizozemska, italijanska in skandinavka letala in sicer po takih cenah, da bodo lahko konkurirala mednarodnim brzoarnikom na tej progi. Vse zrakoplovne družbe bi lahko prepeljale dnevno po 500 do 1000 potnikov v obeh smereh, vrhu tega pa še dobršen del pošte, ki gre vsak dan čez Ocean.

Ako se bo načrt plavajočih atlantskih otokov uresničil — kar skoro ni dvomiti — se bosta Amerika in Evropa še bolj zblížali, kar bo koristilo obema kontinentoma. Mimo tega pa so plavajoča letališča nujni pogoj za razvoj prekomorskega zračnega prometa vobče, v vsaki poljubni smeri, zakaj zavdati se moramo, da so načrti s Zeppelinii in drugimi zrakoplovi fantastičnih konstrukcij samo nekaj prehodnega, kar trajno ne more obveljati.»

.....
 Popravi: V zadnji številki »Življenja in sveta« čitaj v črtici »Črna sukinja« (drugi stolpček 14 vrsta) morda in ne moda. — Pri sestavku »Kako je umrl Enrico Caruso« je izostal uvod, obsegajoč sporočilo, da je sestavek vzet iz knjige, ki jo je izdala Carusova žena.

Junaki morskih globin

Zasidrana ladja se pozibava na valovih. Rahlo udarjajo povezana jadra ob prečko. Sonce je pravkar vzhlo in njegovi prvi, blagoslovljeno topli žarki razlivajo po morju kovinski svit.

Ribiči biserov se odpravljajo na delo — kakih trideset velikih, golih postav s pasom okrog bokov in s košarico. Na sprednjem delu ladje so na dolgih vrveh privezani stožčasti kamni. Poleg vsakega visi krajša vrh. Ribiči molče. Nič drugega ni čuti kakor pljuskanje valov in tu pa tam krepko kletvico kapetana. Molčeči moške oblečejo rokavice iz usnja, zapro nos s koščeniščipalnikom, da jim voda ne vdira skozi nosnice, se zavilte čez krov, poprimajo s palcem na nogi motvoz, si privežejo kamen in se omotajo z vrvjo okolu zapestja. Potem zajamejo s polnimi pljuči zraka in zdrknejo navpično pod vodo. Vsak mora doseči dno, ki leži kakih dvajset metrov pod površino. Tam nabirajo ostrige v dvojni svetlobi. Trgajo jih od trdih skladov in peska in alg ter jih mečejo v košare. Kadar se košara napolni, potegnejo motvoz z ного in na to znamenje jih dvignejo kvišku.

Vsaka potopitev ribičev traja približno tri minute, najbolj izurjeni ostanejo celo štiri minute pod vodo. Kadar dvignejo moža iz morja, ga morajo ujeti in potegniti na krov, zakaj ribič je popolnoma izčrpan. Navadno pade kar po tleh, voda, ki mu je vdrla skozi dupline v želodec, bruha iz njega, iz nosnic in ušes pa hoče udariti kri. Vid in sluh sta mu topa. Krčevito ga zvija dihanje. Tovariši ga obstopijo, valjajo sem in tja, pritiskajo mu trebuh in ga masirajo. To traja toliko časa, da pride mož k sebi. Polagoma mu postane dihanje normalnejše. Oči si briše s tem, da pritiska veke. Ponudijo mu kave. Malo se iztegne, pljume, zakolne. In nanovo si zamaši ušesa z voskom, obleče rokavice, pritrudi na nos koščeniščipalnik ter se vnovič spusti pod vodo.

Negibno stoji kapetan v svojem belem burnusu in veli pobrati nekaj školjk, ki jih je bil izgubil ta ali oni ribič. Tri, štiri minute potečejo — od spodaj ni nobene-ga znaka. Pomočnik, ki sedi ob motvozu, opozori kapetana na to. Navadno krikne. Morala se je zgoditi nesreča: ribiča je napadel kit ali pa mu je pozlilo. Tovariši se brž spuste v globino, pre-

iščejo morje, se vrnejo brez njega in se potope še vdrugeč — zaman. »Povlecite vrvi!« ukaže kapetan. A samo stožčast kamen prilaze iz vode, moža ni nikjer. Izgubljen je za vedno.

Kapetan zmaje z rameni. Delo gre naprej. Tako se potaplja ribiči po štirinajst ur zaporedoma pod vodo, iščejo školjk. Nekateri bruha kri, ko jih potegajo na površino. Drugi se strahovito razmesarijo v globočini — kamenje jim odtrga po ceje kose mesa od života. Često se tudi primeri, da se morajo ribiči boriti s kiti in polipi. Za te borbe se marsikateri previdi z nožem. Vselej pa se tak boj ne izteče zmagovito. So, ki jih ni nikoli več iz globine na sonce — drugi, ki še žive, pa jedo ravnodušno riž iz skodelice ter prigrizujejo datlje. Delo je za danes končano; jutri se bo nadaljevalo.

Ce se jadrnica napolni z ostrigami, krene k bregu, da izloži tovor. Takrat odpirajo školjke. Vročica pričakovanja doseže tedaj takšno stopnjo, da niti ne počakajo do kraja. Školjke koljejo z noži, z ranjenimi prsti parajo mehkužce. Pri tem delu se zakotali temu ali onemu ribiču pod nohte biser. Prevzame ga nepopisno veselje. Mornarji plešejo, bijejo z nogami ob les, tulijo. Kapetan je tako prevzet, da strelja s samokresom v zrak in obvešča druge ladje o svoji sreči. Ampak biser je treba skrbno čuvati pred toplotnimi razlikami. Občutljiv je in se lahko razpoči. Zato ga vzame ribič za nekaj časa v usta.

Veselje je minilo. Zdaj pridejo na vrsto pesniki. Teh je namreč vedno nekaj med ribiči. Opevajo biser in mu dajo po orientalski navadi tisoč pridevnikov, primerjajo ga z zvezdami, z nasmeskom lepotic, z očesom žrebička. Vroč veter dune v jadra. Ladja zavije v pristanišče. Gospodar že čaka, sprejme biser in odide ne da bi zinil besedico.

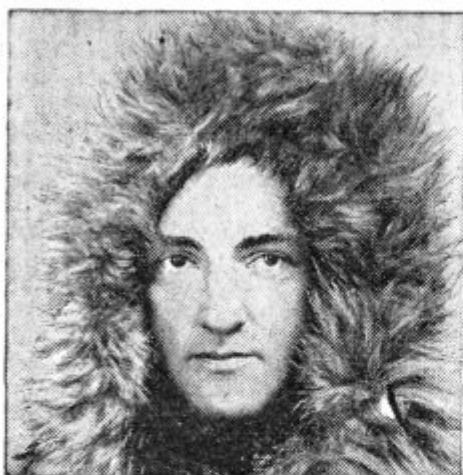
Mornarji pa pojo dalje o biseru, o nepreconljivem dragulju, ki se je našel na dnu morja in ki prinaša bogastvo njihove-mu gospodu ter bo naredil veliko veselje neznanemu ženskemu bitju...

A. Fl.

Byrdova odkritja in spor za južni tečaj

Pred kratkim je šla po svetu vest, da je komander Rihard Byrd s trimotornim Fordovim letalom prvič v zgodovini človeštva in tehnike preletel južni tečaj. S tem činom je zapisal svoje ime tretjič v knjigo modernih pionirjev kulture. Njegovemu poletu čez

Zadnja Byrdova slika

severni tečaj (9. maja 1926) in poletu čez Atlantski ocean (konec junija 1927) se je pridružil nov čin, ki pomenja hkrati tretje zavojevanje južnega tečaja.

Južni tečaj se je odprl človeku leta 1911., po dolgih pripravah, ki niso minile brez žrtev. Prvi, ki so začeli raziskovati tečajno ozemlje, so bili Angleži, prvi, ki so položili nogo na južni tečaj, pa Norvežani. Že l. 1905. najdemo na ozemlju južnega tečaja norveško odpravo Bulla Borchwinka. Toda njegova ekspedicija ni anektirala niti peči zemlje. Razvila je samo norveško zastavo tam, kjer se je utaborila. Šele ko je bilo čisto jasno, da je južni tečaj trdna kopnina, se je odpravil Roald Amundsen proti njemu in ga je res dosegel sredi decembra 1911. Krstil je antarktično ozemlje za deželo Haakona VII. in je v njegovem imenu zasadil na tečaju norveško državno zastavo. Ekspedicija angleškega kapetana Scotta je dosegla tečaj nekaj dni pozneje. Našla je tam Amundsenov zapisnik in se vrnila vsa razžaločena. Dejstvo, da ga je prehitel Amundsen, je Scotta tako potrla, da je klonil in umrl od bede in pomanjkanja, napol od žalosti. In medtem ko so Scottovi tovariši iskali poglavarja ekspedicije, ki se ni od nikoder vrnil, so sprejemali Amundsen v Evropi z največjimi častmi, ki so namenjene uspešnemu raziskovalcu.

Toda obadva raziskovalca, Amundsen in Scott sta prodirala proti južnemu tečaju s sanmi in traktorji, dočim se je Byrd poslužil najsodobnejšega

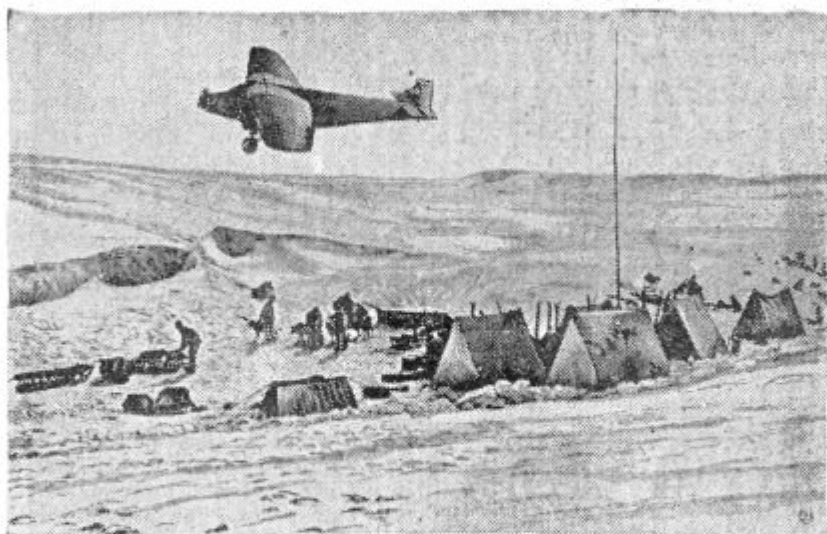
Byrdovo taborišče »Little American« v Antarktiki

tehničnega sredstva našega časa — aeroplana.

Na tem poletu je Byrd ugotovil, da je ozemlje južnega tečaja visoka ravnica, podobna velikanskemu amfiteatru. V poročilu, ki ga je radio nesel širom sveta, pravi, da je videl visoke gore z ostrimi grebeni. Južni tečaj je obletel v koncentričnih krogih in vrgel nanj ameriško zastavo. Srečal je na poletu tudi geološki oddelek ekspedicije, ki prodira pod vodstvom geologa Larija Goulda in mu vrgel v vrečah s padali fotografske posnetke, ki bodo Gouldu olajšali težavno raziskovalno delo. Ko je bil aeroplan kakih 150 km

se. Washingtonska vlada je odgovorila, da tega stališča ne priznava. To mnenje, ki je prešlo po tisku v ameriško javnost, je dobilo še ostrejši poudarek nekaj mesecev pozneje, ko je Byrd javil, da je odkril neka nova ozemlja, Deželo Mary Byrdove in Rockefellerjeve planine. Zedinjene države so se veselile, da sloni Byrdova aneksijska akcija na dejanskem položaju.

Lahko si torej mislimo, da ni bilo Ameriki prijetno, ko se je v ta aneksijski spor vmešala še Norveška. V njenem imenu je spregovoril raziskovalec major Gran Trygve, član nekdanje

Byrd v Fordovem trimotornem letalu nad svojimi šotori

pred tečajem, je posadka ugledala visoko gorovje, in z letala so morali odvreči del živil, da se je aeroplan lahko dvignil višje.

Ta del poročila in pa dostavek, da je odprava opazila nov gorski venec, ki ni doslej zaznamovan še na nobeni zemljepisni karti, ležec v pravcu Besardmorskega ledenika, sta izzvala v svetu živahno polemiko.

Spor se je začel s prekanjem, čigava last je prav za prav južni tečaj. Znano je namreč, da je prišlo že lani, tik pred odhodom Byrdove ekspedicije, do uradne angleške note v Washingtonu. Zdaj pa dobiva konflikt naravnost mednarodno važnost, ker je posegla vanj Norveška.

Anglija je lani izjavila, da zahteva suverene pravice na južnem tečaju za

Scottove odprave. Kot takemu so mu dobro znane razmere na južnem tečaju in sam pravi, da mu to daje v roke argumente za kritično premotrivanje Byrdovega početja.

Že pred časom je zasledil Gran v poročilu Byrdovih dopisnikov vest, da je neka posebna vrsta rib, velikanov v južnem morju, napadla Byrdovo ladjo in jo ogražala s suličastimi zobmi. Zigosal je tisto poročilo za izmišljeno. Prirodoslovci, ki so na pobudo Grana preiskali svoje znanje o morskih prebivalcih južnega tečaja, pa so prišli do zaključka, da opisani suličarji ne spadajo v tisto živalsko vrsto, kakor jih je postavil Byrdov korespondent, ampak v drugo, nižjo in navadnejšo kategorijo. To je bil Granu že dovolj tehten

povod, da je proglasil Byrda za človeka, ki mu ne velja zaupati.

Granova polemika v danskem tisku pa se je po zadnjih vesteh o novih gorah na južnem tečaju razvila v pravcate žolčljive napade na Byrda.

Byrd poroča, veli Gran, da je moral preleteti, preden je minil južni tečaj, visoko ravnico z velikanskimi ledeniki. Polet se je vršil v meglenem vremenu. Ko je letel nad gorovjem Quine-Maud, so morali pometati z letala nekaj živil, da se je aeroplan mogel povzpeti nad 4000 m visoki Livingstoneov ledenik. In še potem se je dvignilo letalo samo 100 m nad najvišji vrh planine.

Kako je mogel Byrd videti gorovje, ki leži onstran tečaja? vprašuje norveški major, in dostavlja:

»Jaz sem svojčas z Amundsenom natančno obravnaval značaj pokrajine na južnem tečaju. Tako Amundsen kakor Scott sta mi potrdila, da ni 60 do 70 kilometrov od tečaja nobenih planin, o katerih govori Byrdovo poročilo. Če pa so na južnem tečaju kakšni hribi, je gotovo, da to niso gore, Groza, o kateri govori ameriška vest, in ki je baje navdajala posadko Fordovega letala na tem poletu, pa je čisto navadna ameriška časopisna raca...

Dalje poroča Byrd, da je z daljnogledom jasno razločil kupe kamenja, ki sta jih bila pred 18 leti postavila na južnem tečaju Amundsen in Scott ter vanje zasadila svoji zastavi. Ti kupi kamenja so bili postavljeni v decembru 1911. in v januarju 1912. Kdo bo verjel, vprašuje Gran, da so ti kupi celih dvajset let ostali takšni kakor so bili tedaj? Kako, da se ni kamenje v ostri klimi, v mrazu, ki je na južnem tečaju ostrejši nego na severnem, sesulo in zdrobilo? Tudi zahteva Gran, naj Byrd natančno pove pozicijo teh kamnitih skladov, da bo mogoče kontrolirati njegove podatke in jih primerjati z resnico.

Major Gran zaključuje svojo polemiko z ugotovitvijo, da ne verjame v ameriško znanost, ker je znano, da se Američani na to ekspedicijo niso pripravljali leta in leta in z vso natančnostjo, kakor je za takšno podjetje potrebno.

Zanimivo je videti, kakšno stališče zavzemajo k Granovi polemiki Angleži, ki so spričo aneksijskega spora vsaj toliko interesirani na stvari kakor Norvežani.

Angleži branijo Byrda. Divijo se njegovim spretnosti, pogumu in elanu, s katerim vrši težko nalogo antarktičnega raziskovalca.

Angleški kapetan R. G. England, ki je poveljeval ladji Shackletonove odprave v vodah južnega tečaja l. 1907, stoji popolnoma na strani komanderja Byrda. Njegov glas je zelo vpliven, ker ima za seboj izkušnje na ladjah »Nimrod«, »Morning« in »Discovery«. England se ne boji povedati, da se zelo čudi, kako je Gran bil slep za hribe, o katerih je vedelo vse moštvo Scottove odprave, da so v neposredni bližini južnega tečaja.

Drugi Anglež, ki se je očitno postavil na stran Byrda, je kapetan Colbeck. On pravi, da je videl hribe, o katerih govori Byrdovo poročilo, z ladje »Morning« na lastne oči že leta 1903. In če sem jih videl jaz, pravi Colbeck, pač ni izključeno, da jih je videl tudi Byrd, čeprav na razdaljo 150 do 200 km.

Število velikih ekspedicij, ki so se doslej odpravile proti južnemu tečaju, doseže kakšna dva tucata. Poleg drugih so se tudi Nemci trudili, da bi zavojevali tečaj na jugu naše zemlje, a so imeli smolo. Raziskovalec Drygalski je med l. 1901. in 1903. prodril samo do dežele cesarja Viljema II., dr. Filchner pa je imel nesrečo, da se je odtrgala ledena barijera, na kateri se je bil utaboril l. 1911/12. S tem mu je bil zaprt prehod čez Weddellovo morje. L. 1907/8. je našel Shackleton magnetični tečaj, pozimi l. 1911/12. pa sta dosegla davno zaželeni cilj vseh ekspedicij najprej Amundsen in kmalu za njim Scott.

O kompleksu južnega tečaja še danes nimamo jasnih pojmov. Njegovo ozemlje še ni zadostno preiskano. Pokrajina južnega tečaja je pusta, v njej ni ljudi in tudi ne živih bitij, ki jih najdemo v območju civilizacije. Okostja ptičev, ki so se našla, pa pričajo, da so nekoč tudi tukaj bile drugačne razmere. Podnebje je moralo biti toplo, znatno toplejše kakor dandanes. A to je bilo pred tisoči ali milijoni let. Danes je najti tam samo tjujenje, pingvine in nekaj sorodnih bitij.

Raziskovalec, ki pride na južni tečaj, je navezan sam nase, zato ima njegovo delo svojo posebno ceno. Samo s tega stališča bo mogoče tudi oceniti Byrdova odkritja.

William Somerset Maugham

Beg

Samo takojšnji beg more rešiti moškega, če je katera ženska sklenila poročiti se z njim; o tem sem bil vedno prepričan. Toda niti beg ne prinese vselej rešitve, kar je moral izkusiti eden mojih prijateljev, ki se je hotel rešiti pred zakonom celo s potovanjem okrog sveta. Videl je jasno pretečo nevarnost ter je v zavesti, da mora ravnati hitro, tako brzih nog pobegnul na ladjo, da ni mogel pripraviti niti svojih kovčegov. Vsa njegova prtljaga je obstojala iz krtačice za zobe. Ženske so nestanovitne, si je rekel in čez leto dni me bo že davno pozabila. — Ko se je čutil rešenega, je pristal v isti luki, odkoder je odplul njegov parnik, in koga je videl tam najprvo in kdo mu je tako prijazno mahal z nabrežja? Mala ženska, ki je bil pobegnul pred njo.

Poznal sem enega samega, ki se mu je posrečila rešitev iz take zagate in ta je bil Roger Charing. Ko se je bil zaljubil v Rut Barlovo, ni bil več mlad in zadržan izkušn, da je mogel biti previden. Toda Rut Barlova je imela dar, ki je razorožil skoraj vse moške. Njena pretirana občutljivost je omamila Rogerju pamet, premagala njegovo preudarnost in svetsko izkustvo. Izgubil je ravnovesje. Gospa Barlova, ki je bila že vdrugeč vdova — je imela čudovite temne oči, izrazite kakor redko kdo. Zdelo se je, kakor da jih imajo zaliti vsak trenutek solze, istočasno pa so nemo tožile, da je za tako slabotno bitje svet preveč. Človeka se je lotevala skušnjava, da bi rekel »ubogo bitje, tvoje boli so večje nego bi si kdo mislil«. Močan, razvrt mož kakor Roger, ki je imel tudi ogromno denarja, si je rekel skoraj nehote: stopiti moram med neizprosni svet in to nežno bitje. Kako čudovito mora biti, prepoditi žalost iz teh nebeških oči!

Iz Rogerjevega pripovedovanja sem sklepal, da je do sedaj ves svet slabo ravnal z gospo Barlovo. Bila je eno izmed onih nesrečnih stvorenj, katerim gre vse narobe. Če se je poročila, je mož ravnal z njo slabo, če je imela zapuščino, jo je ogroževal, če je vzela kuharico, je bila pijanka.

Ko mi je Roger povedal, da jo je končno pregovoril k poroki z njim, sem mu želel srečo. »Upam, da bosta dobra prijatelja«, je rekel. »Malce se te boji,

ker meni, da si brez čustev.« — »Ne vem, zakaj misli tako o meni«, sem odgovoril. — »Saj ti je všeč, ali ne?« — »O, pač« sem rekel, »zelo«. — »Zares ji ni šlo dobro, ubogemu bitju. Tako zelo se mi smili.« — »Da«, sem rekel.

Manj nisem mogel reči. Vedel sem, da ni bila pametna in da je rada spletkari-la. Po mojem mnenju je bila trda kakor kamen.

Ko sem se seznanil z njo, smo igrali bridge. Pri tem je kot moja »partnerica« dvakrat preigrala mojo najboljšo karto. Vsak bi se bil razburil, jaz pa sem ostal tih kakor angel. Če bi imele zaradi tega komu priti solze, sem bil to jaz ne pa ona. Tekom večera je izgubila v moj prid ogromen denar in mi obljubila ček — ki ga pa ni nikoli poslala — in tako bi bil moral pri najinem prihodnjem srečanju biti užaljen jaz in ne ona.

Roger jo je predstavil vsem svojim prijateljem. Podaril ji je sijajne bisere ter jo jemal povsod s seboj. Njuna poroka je bila naznanjena v bližnjem času. Roger je bil v sedmih nebesih.

Potem je bilo nenadno konec njegove ljubezni. Ne vem, zakaj. Njena družba mu ni mogla postati naenkrat dolgočasna, saj ni bila nikdar zabavna. Morda je prenehal samo njen žalostni pogled vplivati na njegovo srce. Izpregledal je in postal zopet svetski človek kakor poprej. Nenadno se je zavedel, da si je Rut Barlova prva vtepla v glavo poroko ter je sveto prisegel, da ni stvari na svetu, ki bi ga prisilila poročiti se z njo. Toda zadeva ni bila tako enostavna. Ko je bil zopet pri zdravi pameti, je spoznal, kakšna je bila ženska, ki je imel opravka z njo. Ako bi jo bil prosil za svojo prostost, bi v svoji pretiranosti nesorazmerno visoko cenila svoja užaljena čustva. Poleg tega pa napravi vedno slab vtis, če kdo zapusti žensko; ljudje mu radi zamerijo. Zato je Roger molčal o svojem načrtu. V nobenem oziru ni pokazal, da so se izpremenila njegova čustva do Rut Barlove. Vodil jo je v restavracije, hodila sta skupaj v gledališče, pošiljal ji je rože ter je bil ljubiv kakor vedno. Stanoval je v svojem samskem domu, ona pa v meblovanem stanovanju. Kakor hitro bi našla primerno hišo, bi se poročila.

Posredovalci so pošiljali Rogerju naslove in on jo je vzel s seboj na ogled. Ni bilo lahko najti kaj primernega. Roger je zaposloval vedno več posredovalcev. Ogledovala sta hišo za hišo in sicer zelo temeljito od kleti do podstrešja. Včasih je bila hiša prevelika, včasih predaleč od središča, potem zopet preblizu, zdaj je bilo predrago ali potrebno popravil, pretemno, prepihu izpostavljenost ali presamotno. Roger je našel vselej napako in hiša ni prišla v poštev. Bil je nedvomno zelo izbirljiv, toda kako naj bi stanovala njegova ljuba Rut drugod nego v brezhibni hiši in te so zelo redke. Lov na hišo je dolgočasen in utrudljiv posel in Rut se je naveličala. Prosil jo je naj ne izgubi potrpežljivosti. Končno se bo vendar le našla prava hiša, zato ni treba takoj vreči puške v koruzo. Ogledala sta si na stotine hiš, prehodila na tisoče stopnic. Rut je bila izčrpana in je izgubila potrpljenje.

»Ako kmalu ne najdeš hiše, je rekla, »se bom morala premisliti. Če bo šlo to tako naprej, še dolgo let ne bova poročena«.

»Ne govori tako, prosim. Potrpi vendar! Pravkar sem dobil od drugih posredovalcev nove sezname, na njih je najmanj šestdeset hiš.«

Lov se je pričel znova. Nепrestano sta ogledovala hiše. Dve dolgi leti je

trajal ta lov. Rut je postala molčeča in nejevoljna. Njene ganljive oči so dobile sovražen izraz. Roger je zmagal. Končno je bilo dovolj.

»Ali se hočeš z menoj poročiti ali ne«, je rekla. — »Seveda hočem. Kakor hitro najdeva hišo, se poročiva. Sicer pa sem baš zvedel za eno, ki bi bila morda primerna«. — »Ne počutim se dobro, da bi mogla ogledovati hiše.« — »Ubogo dete, tudi meni se vidi, da si nekoliko utrujena.«

Rut Barlova je legla v posteljo. Ni hotela sprejeti Rogerja, ki se je moral uzadovoljiti s tem, da je povpraševal po njej in ji pošiljal rože. Bil je pozoren in galanten kakor še nikoli. Pisal ji je sleherni dan in ji poročal o novih hišah, ki jih morata ogledati.

Po enem tednu je prejel naslednje pismo: »Roger! Mislim, da me zares ne ljubiš. Našla sem nekoga, ki je srečen, da sme skrbeti zame, in danes se poročim z njim. Rut.«

Poslal ji je odgovor po posebnem šlu:

»Rut! Tvoje sporočilo me je porazilo. Tega udarca ne bom mogel nikoli preboleti, toda v prvi vrsti mislim seveda na Tvojo srečo. V prigribu Ti pošiljam sedem novih ponudb. Uverjen sem, da najdeš med njimi primerno hišo. Roger«

Dr. Vl. Travner

Čarovniški procesi na Slovenskem

2. Neštevilni so razni izreki, vraže, zaklinjevanja itd., ki se pečajo s čarovništvom in s sredstvi zoper začaranje. Tudi ti viri nam nudijo v splošnem isto sliko, kakor čarovniški procesi in poročila sodobnih pisateljev. Zato se omejimo samo na tisto narodno blago, ki nam *dopolnjuje* že znane čarovniške predstave.¹

Splošno.

V soglasju s čarovniškimi pisatelji in sodno prakso misli tudi naš narod, da se pečajo s čarovništvom predvsem ženske. Zato pravijo n. pr. v Gornjem gradu, da čarovnikov vobče ni, temveč da so samo čarovnice. Čarovniki (krs-

niki, vedomci itd.) so po ljudskem naziranju v zvezi s paganstvom. Čarovnice se morajo zapisati hudiču »z dušo in telesom«, za kar jim podeli hudič posebne moči (satanska pogodba). Na svetu so tri vrste čarovnic: Ene imajo oblast v *zraku* in delajo blisk in točo. Te so najhujše, proklel jih je Bog sam in se ne morejo nikdar zveščati. Druge imajo moč samo na *suhi*. Tem se človek ogne, če skoči v vodo. Tretje pa povzročajo, da živina boleha in crka. Te so najmanj nevarne. Čarovnica lahko izroči svojo čarovniško moč tudi svoji hčeri. Vendar ne sme o tem nihče nič vedeti, niti rodna sestra čarovnice. Brezdvomno je vplivala tu sodna praksa, ki je smatrala kot indic čarovništva, če je bil kak bližnji sorodnik čarovnice osumljen istega hudodelstva.

¹ Kot viri so uporabljeni večinoma Pajkove »Črtice« in Navratilove »Slovenske narodne vraže in prazne vere«.

b) Nočni poleti in sestanki

Za nočne polete namažejo čaravnice svoje telo (navadno pod pazduho) ali predmet na katerem jezdiijo, s čarovniško mastjo. Pri tem pa morajo izgovoriti posebne besede. Pripoveduje se, da se je neka čaravnica namazala s to mastjo in izgovorila besede: »Frk v Beli grad«, nakar je zletela v zrak.² Njena dekla jo je opazovala skozi ključavnico, ni pa prav razumela čarovniškega izreka. Iz radovednosti se je namazala s to mastjo ter rekla: »Frk v grah«. Nato jo je vzdignilo in vrglo na njivo med grah. (Središče.) Pri satanskih sestankih jedo čaravnice včasih izbrana jedila, ki se pa spremenijo v živalske odpadke.

Udejstvovanje čarovnic

Umevno je, da pripisuje kmečko ljudstvo čarovnicam predvsem elementarne nezgode in bolezni pri živinici. Točo delajo dijaki črne šole, duhovniki in coprnice. Da se pečajo s tem čarovništvom poleg čarovnic tudi dijaki in duhovniki, je umevno, ker znaio ti ljudje latinsko (torej nerazumljive besede) in ker doma studirajo (oz. molijo brevir). Točo delati ni težko, ker se jo more napraviti tudi doma v hiši. Kdor na jo dela za kratek čas, mora paziti, da mu ne uide iz hiše, sicer bi toča pobila devet župnij. — Čaravnice povzročajo, da dobe krave rdeče mleko — Na Duhovo (o Binkoštih) in o mladih nedeljah³ vlačijo čaravnice pred solničnim vzhodom nočiah in pašnikih drugih ljudi rjuhe tako dolgo, da so vse mokre od rose. Rjuhe ožmejo in poškrone z roso krmo svoje živine. Tako preide ves hasek tujih pašnikov in meji na krave čarovnic. (Po Razlagu.) — Če se poskončijo kosti na nivi, nastane sovrasstvo in prepir. — Če ženska čaravnica otene s svojim predpasnikom duhovnika in nato predpasnik doma sežge, mora dotični duhovnik v kratkem umreti (Pohorje) — Nevdrljivega se napravi čaravnica tako, da kuha o polnoči črno mačko tako dolgo, da odnese meso od kosti in da nosi kost s seboj. — Denar nosi hudič v ris. Pri tem se prikazujejo naitrašnejše prikazni in

pošastl. Le kdor je stanovitven dobi denar.

Sredstva zoper čaravnice in začaranje

Coprnice se spozna, če se molí o polnočnici (na Božič) na stolčku, ki je bil narejen v času od sv. Barbare (4. decembra), oziroma od sv. Lucije (13. decembra)⁴ do svetega večera. Vse coprnice imajo namreč obraz obrnjen proti cerkvenim vratom. Opazovalec pa mora biti previden; če ga namreč čaravnice zasačijo, ga strgajo. — Čaravnice se tudi vidi tako: na svetj večer prinesi iz pokopališča desko, ki ima grčo (stržen). Če izbiješ grčo, vidiš skozi nastalo luknjo vse čaravnice. Če je začarana krava, ji moraš zvrzati v rogu tri luknje, položiti vanje tri mišnice in nato luknje skrbno zadelati s posvečenim drenom. Tudi se mora v prag pred hlevom zabiti posvečen dren.⁵ — Čaravnice se prežene, če se na dan sv. Jurija (24. aprila) trobi v rog ali glasno poka z bičem. Ta dan morajo biti gospodinje posebno pazljive. — Kako je prišlo čarovništvo našemu narodu v kri in meso nam dokazujejo naslednja dejstva. V Ljubotomeru so bile nekatere ženske še sredi prejšnjega stoletja prepričane, da so čaravnice. Če jim je kdo žugal, so ga prosile odpuščanja. — L. 1882. pa so trdili ljudje resno, da je napravil točo, ki je napravila pri Mali Nedelji in sosednih župnijah veliko škodo, neki dijak, ki je spustil »lntverna« (Pazjek). Takih primerov bi lahko navedli še mnogo.

3. Vpliv čarovništva se kaže tudi v narodnih pesmih. Ti viri na pridajo za zgodovino (pravega, modernega) čarovništva v poštev le v podrejeni vrsti, ker se da le težko ugotoviti, katere pesmi izhajajo že iz prejšnje (posebno paganske) dobe in katere so nastale šele v dobi čarovniških procesov, oziroma še pozneje. Zato bi bile potrebne posebne obširne študije.⁶ Omenimo le, da so take pesmi o »coprnih razširjenih posebnih med mladino v Slovenskih goricah

⁴ Sv. Lucija je čarovniški dan (posebno pri Slovakah).

⁵ Ta vraža je znana tudi Čehom ki so zabili dren pred pragom dre 1. maja (Navratil).

⁶ Štekljive »Narodne pesmi za te študije niso posebno uoobhljive, ker žal niso (vsaj glede čarovništva) sistematično urejene.

² Zanimivo je, da pomeni »Beli grad« satanski sestanek.

³ t. j. ob nedeljah po mlatu. Mal igra v vražah veliko vlogo. (Vea gl. Navratil: Mesec. Letopis 1892, str. 170 i. dr.)

4. Neposredni spomini na čarovništvo v slikarstvu na Spodnjem Štajerskem niso znani.⁷ To je umevno: slikarstvo je bilo v tej dobi skoraj izključno cerkveno. Umetniki pa naravno niso hoteli v cerkvi ovekovečiti čarovništva, ki je bil najhujši greh. Zelo pogoste so slike hudičev (posebno na slikah poslednje sodbe). Te slike pa niso v neposredni zvezi s čarovništvom, ker so samo verski motivi. Govorimo pa je, da so te slike zelo vplivale na ljudsko domišljijo o hudičih v čarovništvu. Zato nam slikajo čarovnice (n. pr. Helena Klaničnik t. 57) hudiče s kremplji, rogovi, konjskimi kopiti itd., torej tako, kakor so upodabljali tedanji umetniki hudiča. Omeniti pa moramo, da so časov sile (reformacija, sovražni upadi, požari itd.) uničili mnogo slik in da doslej še nihče ni točno pregledal ohranjene slike iz vika čarovništva.

Zanimivo je ustno izročilo, ki se naša na grad Hrastovec. V tem gradu je bila krasna, umetniško dovršena slika, ki jo hrani sedanji lastnik (Josip grof Herberstein) na svojem gradu v Libohovicah (Češkoslovaška). Ta slika nam predstavlja lepo mlado ženo (baje Agato Nürnbergger), s katero je bil neki Herberstein (menda Ivan Friderik) tajno poročen. To mlado ženo so baje (radi spletk matere Ivana Friderika) ok. l. 1600. na Hrastovcu zaradi čarovništva usmrtili. Ta motiv je uporabil naš pisatelj dr. O. Ilauinig za svojo mično zgodovinsko povest »Črni križ pri Hrastovcu« (1928). Če tudi ta čarovniški proces ni zgodovinsko dokazan, je vendar omenjena slika zbog ustnega sporočila lep in dragocen spomenik iz dobe strašnih hrastovških čarovniških procesov. (Po poročilu V. Škrabarja.)

5. Umevno je, da so motive iz dobe čarovniških procesov uporabljali večkrat tudi naši leposlovci. Številne pesnitve o Veroniki Deseniški (Jurčič, Zupančič, Novačan in drugi) ne moremo prištevati k »čarovniškim delom«, ker igrajo v teh delih glavno vlogo moč in sijaj naše najodličnejše plemiške rodbine in tragični konflikt med mogočnim grofom Hermanom ter njegovim sinom Friderikom oz. Veroniko. Pisatelji, ki se bavijo v svojih delih s po-

znejšimi (pravimi) čarovniškimi procesi, se poslužujejo štajerskih čarovniških motivov le bolj kot okraskov oziroma kot sredstva za razvoj dejanja. Zato omenjajo te procese v splošnem le mimogrede in zato ta dela nimajo za kulturnega zgodovinarja, ki se peča s čarovništvom, večjega pomena. Izrazižitega »čarovniškega« romana, ki bi se pečal s problemi čarovništva na Štajerskem, pa v našem jeziku še nimamo.⁸ Zeleti pa bi bilo, da dobimo tudi tako delo. Saj nam nudijo štajerski procesi (predvsem seveda hrastovski) izredno mnogo zgodovinskih, kulturnih in psihološko zanimivih motivov ter prepučajo ob enem pisatelju (pesniku) dovolj možnostj za svobodno umetniško udejstvovanje. Tako bi postavili tem najbednejšim rojakom in mučenikom najstrašnejše zablode človeškega duha dostojen spomenik. Taka knjiga bi imela gotovo velik uspeh. Sa; se je spomin na to strašno dobo utisnil našemu narodu bolj živo, kakor spomini na vse ostale dogodke, kakor n. pr. na turške vojne, kugo itd. in vsaj so postali čarovništvo in čarovniški procesi — bistven del našega narodnega bitja. Po svojih nepopisnih grozotah ter po svojih skrivnostih in nepojmljivih ugankah so čarovništvo in čarovniški procesi veličastni, kakor so veličastni divje razburkano morje, ki brez obzira no požira v svoje globine ladje, kakor besni požari, ki uničujejo v malo trenutkih ponosna dela človeških rok in človeškega duha, kakor jezni gorski viharji, ki podirajo stoletne hraste. — Slednjič se razodeva v čarovniških procesih neutoše človeško hrepenenje po sreči in neznatnost našega življenja, ki je le igrača višjih, nepojmljivih sil. Tako vsebujejo čarovniški procesi ogromne občeloveške in s tem tudi umetniške vrednote.

(Konec)

⁸ Doslej najznamenitejše slovensko leposlovno delo o štajerskem čarovništvu je omenjena Ilauinigova povest. Za kranjske procese je važna Jakličeva »Zadnja na grmadi«. Sicer pa uporabljajo pisatelji (n. pr. Tavčar) tudi kranjske oz. ostale slovenske čarovniške procese le bolj kot okraske, ne pa kot probleme. Ta vrsta leposlovja je pri nas le slabo zastopana. Drugi narodi (n. pr. Nemci) imajo že obširno čarovniško-leposlovno literaturo. — Za natančnejše podatke bi bile potrebne obširne literarno študije.

⁷ Pač pa na Kranjskem, posebno na končnicah panjev. Na Štajerskem so mesto lesenih panjev običajni pleteni koši.

Dr. Iv. Laš

Kako so si to zamišljali avstrijski generali ...

Tri poglavja k borbi za Jugoslavijo

(Iz avstrijskega vojnega arhiva)

Rhemen: V bodočnosti ni mogoče zabraniti, da bi ne nastala jugoslovenska tvorba.

Kakor se je zedinila Italija, tako se bo zgodilo tudi tu. Toda mi moramo to zedinjenje speljati na taka pota, ki jih potrebuje monarhija.

Sarkotić: Sredstvo se drži zgodovinskih sporočil, L. 1389., po bitki na Kosovem polju, je izginila Srbija z zemljevida. Turki so 400 let gospodarili v propadli Srbiji in vendar se je ljudstvo dvignilo in je bila Srbija obnovljena.

Clam: Jaz bi ravno hotel najti formulo, enako nekdanji vojni granici. To bi bilo, mislim, najbolje.

Sarkotić: Mislim, da so časi stare vojne granice že minuli. Dalo bi se morda misliti na nekak kompromis med civilno in vojaško upravo.

Clam: Ta rešitev bi ne bila slaba.

Hotel bi še enkrat stvarno konstatirati, o čem smo od včeraj govorili.

Vrhovnemu armadnemu poveljstvu bi se imelo kot temeljno linijo priporočati to-le: Z ureditvijo srbskega in črnogorskega vprašanja se mora začeti kar najhitreje, in to tako, da bi razne odločbe ne sledile neposredno druga za drugo.

Končno gre za to ali bi se ne imela vzbuditi v prebivalstvu želja po aneksiji in ali je vrhovna komanda za to, da se nastopi pot, ki jo predlagamo.

Sarkotić: S to akcijo bi se moralo clo hitro začeti, z nekaj milijoni se da uresničiti, odločiti pa bi se morali brzo.

Clam: Ako naj želja po aneksiji izide iz prebivalstva, bi moralo na primeren način za to delovati tudi časopisje in kot končni akt bi morale oficijelne osebe stopiti v zvezo s temi ljudmi.

K našim sklepom bi hotel pridati še en dodatek:

Naj se vrhovna vojna komanda odloči tako ali tako, je neizogibno potrebno, da se navsezadnje nekaj stori, in to hitro, kajti naši nasprotniki so nepretrgoma na delu.

Sarkotić: Naj se zgodi, kar hoče, zgoditi se mora hitro, če ne, bo prepozno.

Morda bi bilo mogoče, da bi se mi trije, ki smo se tu zbrali, da prerešimo celo vprašanje, odpeljali na Dunaj, da se posvetujemo o tem vprašanju z merodajnimi činitelji, z obema min. predsednikoma, z zunanjim ministrom in s skupnimi ministri pod predsedstvom Nj. Veličanstva.

Clam: Tudi jaz smatram to za nujno in zelo dobro.

Konec posvetovanja ob 12.30 opoldne.

RESUME

1. Vsi udeleženci se izjavljajo za priklopitev Srbije in Črne gore k (avstrijski) monarhiji.

2. Dualizem ima biti za vsako ceno ohranjen in

slovensko vprašanje

mora biti rešeno v okviru Avstrije.

3. Gen. polk. baron Rhemen in gen. major eksc. grof Clam-Martinic se izjavljata za to, da bi se Dalmacija, Bosna-Hercegovina, Srbija in Črna gora pripojile k državi kot »državna dežela«.

4. Gen. polk. baron Sarkotić ugovarja proti tej razrešitvi in misli, da bi se imel razvoj vršiti tako:

Dalmacija naj bi se pridružila k Hrvatski in Slavoniji; Bosni in Hercegovini naj bi se formalno zajamčilo pridruženje k Hrvatski, Slavoniji in Dalmaciji, ta združitev pa naj bi se izvedla šele, ko bodo končane predhodne upravno-tehnične priprave.

Ta rešitev bi zajezila hrvatsko irredento.

Ako bi ta predlog glede Bosne in Hercegovine ne bil sprejet, bi bilo dobro, ko bi se obe deželi pripojili kot »corpus separatum« k Ogrski, ker je večina muslimanov odločno za to priklopitev, in Srbi, ki bi bili postavljeni pred izbiro, ali naj se pridružijo Ogrski ali Hrvatski, bi se po vsej gotovosti odločili za Ogrsko.

S tem bi bila zadana smrtna rana tudi jugoslovenstvu.

Glede Srbije in Črne gore je gen. polkovnik baron Sarkotić za to, da bi se Črna gora in Sandžak pripojila k Bosni in Hercegovini, h katerima zemljepisno spadata, dočim bi Srbija mogla ostati kot samostojna mala država, ali pa bi se združila v obliki mačvanskega Banata z Ogrsko.

Končno bi se moglo razmišljati še o eni razrešitvi, t. j. da bi se vse, kar je hrvatskega, pripojilo k Avstriji, kar je srbskega, pa k Ogrski.

S tem bi bila ta dva življa, ki sta popolnoma različna in se nikoli ne ujema, končno ločena.

Kot razdelno črto naznačuje gen. polkovnik baron Sarkotić razvodje med Bosno in Vrbasom, višavje zapadno od Neretve, s čimer bi staro hrvatsko ozemlje bilo res pripojeno k Hrvatski, dočim bi vse, kar leži vzhodno oziroma južno od imenovane črte, torej tudi nameravani mačvanski Banat, pripadlo Ogrski.

Pobrežje južno od izliva Neretve bi se tudi pripojilo Ogrski.

Da bi se bolje uredila združitev Ogrske z novim srbskim ozemljem, bi se lahko pridružil vzhodni del Slavonije (Srem) k Ogrski. Ogrska pa bi za to mogla odstopiti Hrvatski Medjimurje.

Ta rešitev se zdi sicer enostavna in jasna, toda zadela bi na močno oviro zgodovinske oddeljenosti Hrvatske od Ogrske.

Razen tega bi se morale pridružiti slovenske dežele v Avstriji k hrvatskemu ozemlju, s čimer bi nastala v predlitavski polovici večja jugoslovenska avtonomna tvorba, kar bi morda odgovarjalo nemškimi željam.

Obe tvorbi bi se seveda pripojili k obeh državnim polovicam v subdualistični obliki.

5. Vsi udeleženci se izjavljajo za to, ko se imata anektirati Srbija in Črna gora, da bi se moralo že takoj sedaj začeti s primerno propagando za aneksijo, katere prvi cilj bi bil vzbuditi željo po aneksiji med narodom.

6. Vsi udeleženci soglašajo enodušno tem, da rešitev jugoslovenskega vprašanja ne dovoljuje nikakega odlašanja in da se mora neizogibno rešiti čim prej, da se uniči napor antante, ki dela z vsemi sredstvi. Končno predlagajo vsi udeleženci, naj bi se pospešila rešitev tega vprašanja s tem, da se skliče posvetovanje kompetentnih faktorjev — (obeh ministrskih predsednikov, avstrijskega in ogrskega, skupnih

ministrov in načelnikov dežel, o katerih se odloča; voj. generalnega guvernerja Srbije in Črne gore, deželnega šefa Bosne in Hercegovine, drž. namestnika Dalmacije, hrvatskega bana in ministra za Hrvat.ako) pod predsedstvom Nj. Veličanstva (avstr. cesarja Karola), ker edino na ta način more priti do enotnega pojmovanja in približati celo vprašanje pravilni razrešitvi.

Clam Martinic

generalni major

Sarkotić

general-polkovnik

Ta protokol je bil spisan na podlagi stenografskih zapiskov v Sarajevu. Ker v tej obliki moj nazor ni bil točno in pregledno podan, kar smatram za potrebno, ker se nazori deloma razlikujejo, dodajam k protokolu svoje mišljenje o tem vprašanju.

Rhemen

general-polkovnik,

Beograd, 23. junija 1918.

Iz teh posvetovanj se vidi, kako bi se nam godilo, ko bi bili zmagali gospodje generali in bi se uresničili njih načrti. Toda zmagoval je med tem že drugi načrt, naš načrt — uedinjena Jugoslavija. Zmagoval je v notranjosti in tudi zunaj, kjer so zavezniške države priznale naše zahteve. Zato so reševali ob tem času jugoslovensko vprašanje tudi na Dunaju. Znanih štirinajst Wilsonovih točk je viselo nad njih glavami, kakor Damoklejev meč. Prške slavnosti so razburile Nemce, ki so se opravičeno proglasili za hrbtnico države, le to so pozabili, da hrbtnica potrebuje hrane. Medtem so prišli tudi Madžari s svojimi zahtevami; cesar jim je obljubil narodno državo, oni pa so hoteli zase še Bosno in Hercegovino. (Glede Srbije so bili po Tiszovih nasvetih bolj previdni!) Koncem maja so bile avdijence pri cesarju, kjer so nastala glede jugoslovenskega vprašanja med ministri prav taka nesoglasja, kakor med generali v Sarajevu. Zato ni prišlo do nobene odločitve, ki so jo generali tako nujno zahtevali. Medtem pa je zmagovita Fochova ofenziva v Franciji odnesla vsem poslednje nade, da bi oni razrešili jugoslovensko vprašanje. Vkljub temu je zanimivo, kaj je 23. junija predlagal iz Beograda general Rhemen, kakor je obljubil.)

Dodatek gen. polkovnika pl. Rhemena-Barensfelda.

NAZORI

o vprašanju, kako naj se postopa z jugoslovenskimi pokrajinami, ki jih je zasedla Avstro-Ogrska.

Nj. eksc. gospod gen. major *Clam-Martinic* je pojasnil v svojem ekspezeju, ki ga je podal ob začetku protokola pomen, ki ga ima jugoslovensko vprašanje za našo državo in pri tem poudaril, da je (to vprašanje) odločilno za »biti ali ne biti« avstro-ogrške države.

Na podlagi svojih izkušenj in spoznanj o jugoslovenskih razmerah in značajih, ki sem jih pridobil pri svojem dvajsetletnem službenem bivanju v različnih časih v jugoslovenskih pokrajinah, se popolnoma strinjam s temi nazori in mislim, da sem zato tem bolj opravičen, da jih izrazim, ker sem pri svojem presojanju popolnoma prost vsake nacionalne pristranosti in torej tudi zmožen, da pravilno presojam počasi, v zadnjem času pa vedno močnejše in hitreje rastočo jugoslovensko zavednost.

Ne morem soglašati z nadami, ki bi jih mogli črpati iz davno minulih, skoraj bajnih časov, da bi namreč jugoslovenska država, če bi nastala, kmalu zopet propadla.

Razmere so sedaj popolnoma drugačne. V onih lepih, starih časih je bil namreč samo meč, ki je združeval dežele, katerih prebivalstva ni vezalo nič skupnega. Bili so proti svoji volji nasilno združevani. Zdaj pa vse njihovo prizadevanje stremi po uedinjenju in to uedinjenje bodo tudi dosegli.

Zgodovina uči, da je borba narodov za zedinjenje imela vedno uspeh.

Različne vere in razlike v kulturnem napredku so vselej to zedinjenje le ovirale, da se je vršil proces bolj počasi, nikoli pa ga niso zadržale. Kjer sta ta razvoj podpirali tudi zavestna energija in vztrajnost, se je posrečilo celo zedinjenje narodov, ki si med seboj niso bili niti sorodni.

Za prvi primer nudita izrazit dokaz iz nove in najnovične zgodovine Nemčija in Italija, za drugi način pa Normani in Anglosasi.

Oziraje se na ta neovržna dejstva sem prepričan, da bodo tudi narodi jugoslovenske narodnosti dosegli svoje uedinjenje. V današnji dobi, ko vse hitro živi, se razvijajo tudi vsi zgodovinski dogodki hitreje nego v starem in srednjem veku.

Ako bi ta jugoslovenska država nastala izven monarhije, bi bila neprestano privlačna sila za naše jugoslovenske pokrajine. Da bi država, če bi

uveljavljala v novi jugoslovenski državi na vso moč svoj vpliv, to privlačno silo zadržala, se zdi v teoriji zelo mogoče. Praksa pa je pokazala, da te vplive ne smemo smatrati za stalne. Izkušnja, ki smo jo imeli s Srbijo, dokazuje to dovolj. Za časa vlade kralja Milana je bil avstro-ogrski vpliv gotovo zelo znaten, za časa vlade kralja Aleksandra je že pojemal in izprememba na prestolu je vodila do vojne, s katero je nameravala mala, doslej protežirana Srbija avstrijsko državo uničiti.

Rumunija, ki jo je vodil vzvišeni vladar iz nemškega rodu v naročje osrednjih držav (Nemčije in Avstrije), je odvrгла že pod njegovim naslednikom prijateljsko masko. Dinastije v narodnih državah postajajo večinoma že v naslednikih prvega vladarja — same narodne. Kakor hitro se to zgodi, izpremene svoje obveznosti do pokroviteljev, in če ne postanejo narodne, lahko izgube svoje prestole. Najbolj gotovo jamstvo, da se zagotovi trajen vpliv, je torej, da se take države okupirajo in uredi tako, kakor je to potrebno za naše lastne namene. Smotrena in vztrajna energija, ki se mora kazati v vseh panogah uprave in izključitev vsakega političnega udejstvovanja od strani prebivalstva za tako dolgo, dokler se s stalno vzgojo mladine ne ukorenini novo mišljenje in čustvovanje, to dvoje vodi gotovo do uspeha.

V takem položaju se nahaja tudi naša država glede zasedenega ozemlja v Srbiji in Črni gori. Ako dopustimo, da se ti dve pokrajini zopet vzpostavita kot samostojni državi, bosta prisiljeni delati proti nam vedno sovražno politiko že zato, ker zaradi izgube tistega ozemlja, kolikor ga bo ostalo v bolgarskih rokah, ne bosta zmožni samostojnega življenja, in si bosta zato vedno prizadevali, da bi se njima pridružili naši Jugoslovenci, kar bi gotovo tudi dosegli na škodo našega notranjega miru v deželah monarhije, in v izgubo naše zunanje moči in veljave.

To neprestano trajno spodkopavaljoče in vznemirjaljoče delo bi omogočilo, da bi Srbohrvati dosegli svoj cilj — popolno zedinjenje, in če se to zedinjenje uresniči, kakor je to v tem primeru pričakovati, izven mej naše monarhije, bo ostalo le delno zedinjenje (torso), ker ne bo imelo moči velike in bo kmalu zopet razpadlo.

Naša država stoji torej danes zopet — in skoraj gotovo zadnjikrat — pred možnostjo, da za morje prelite krvi uredi za stalno svojo usodo. Ako se ta priložnost zamudi, je pogin države zapečaten.

Kdor res kaj hoče, najde vedno sredstva, da izvrši svojo voljo. Kdor že v naprej strahoma premisslja, na kakšne ovire bi mogel pri tem naleteti, ta nima nikoli poguma in zato tudi nikoli ničesar ne doseže. Razmere za aneksijo so sedaj ugodne kakor še nikoli. Predvsem zato, ker imamo sedaj to ozemlje res v svojih rokah. Prebivalstvo — izvzemši nekaj radikalnih, vročih glav — je prišlo k jasnemu spoznanju, da je prejšnja politika propadla. Priznava pošteno, da vlada sedaj pravica in zakonitost in da je nastopilo blagostanje namesto obubožanja. Poleg tega prihaja zavest, da bi samostojna Srbija, ako bi ne bila obnovljena v svojem prejšnjem obsegu, postala tvorba, ki bi ne bila zmožna življenja in bi ne mogla nikjer dobiti denarja, ki ga država potrebuje. Taki okrnjeni državi ne bi koristil niti dohod od morja.

Zato so vsi, ki pametno presojajo položaj — in to je večina naroda — naklonjeni tej misli, da je boljše, če se zedinijo z (avstro-ogrsko) monarhijo, kakor da bi živeli v takem stanju. Ako bi kdo trdil, da bi ta »torso« bil primerna vmesna država proti pohlepni Bolgarski, bi bilo to mnenje popolnoma napačno.

Trditi glede vere, da je njena razlika ovira za zedinjenje srbskih in hrvatskih pokrajin, je popolnoma neupravičeno. Duhovščina je res igrala in igra še v pravoslavnih deželah veliko vlogo, toda samo duhovščina, ne pa oblika verskih obredov. To je ostalo še iz časov, ko je preganjano kristjanstvo ravno v duhovniku videlo svojega predbojevnikarja proti Turkom — in mučenika, ki je v boju trpel za svojo vero.

Dandanes vera ne igra več take vloge. Duhovnik je agitator vladajoče stranke. Ako vzgojimo pametno in dosledno novo generacijo, bo doigral duhovnik politično svojo vlogo prav tako, kakor se je to zgodilo na Hrvatskem in v Vojni granici, dokler se ni pravoslavlje spremenilo v politično stranko, kar preje nikdar ni bilo.

In narod v zasedenih pokrajinah (v Srbiji in Črni gori) se da mnogo lažje

vzgajati nego v Bosni, Hrvatski, Slavoniji in Dalmaciji. Spoznal bo s hvalničnostjo blagoslov pravične vlade in svoj procvit v miru in bo povečičeval roko, ki odvrta od njega strankarske politične boje, ki so divjali v času zadnjih Obrenovičev in posebno za časa Karadžordževićev.

Te zasedene pokrajine pa bi morale tri do štiri desetletja biti upravljane samostojno. Nemogoče je, da bi se takoj pripojile h kateremukoli delu monarhije. Pravičnost bi namreč zahtevala, da bi se takoj udeleževali državnega življenja — nastali bi stari spori med strankami in ono spodkopavanje, kakršno je bilo prej.

Ravno zato bi morala biti za sedaj izločena vsaka misel na to, da bi se te pokrajine zedinile z Bosno in Hercegovino. Vzeti Bosni in Hercegovini njihju avtonomno ureditev, bi bilo gotovo napačno. Zediniti Srbijo in Črno goro s tema dvema deželama in izločiti ju iz političnega delovanja, je nezmišl. Politično delovanje pa ne smemo dovoliti v sedaj zasedenih pokrajinah, dokler ne bo od temelja preurejena nova vzgoja njihovega prebivalstva.

Ta doba bi morda zadostovala, da bi se popravile tudi vzgojne napake, ki so se zgodile v Bosni in Hercegovini, v tem smislu, kakor to navaja ekscelencja gospod deželni šef v svojem ekspezeju.

Zato priporočam:

1. da bi se jugoslovenske, od nas zasedene pokrajine pripojile k monarhiji;

2. da bi se v teh pokrajinah upeljala vojaška uprava in da bi bila politika izključena. Samo vojaška uprava imponira temu narodu in le ona more imeti uspeh;

3. Dalmacija bi se mogla priklopiti Bosni in Hercegovini, dasi bi smatral za boljše, da bi še nadalje ostalo sedanje stanje.

4. Porečje reke Lim (Sandžak, Plevlje), ki smo ga svoj čas zasedli na podlagi berlinskega dogovora, bi se imelo priklopiti k Bosni, kamor spada po čustvovanju, tradicijah in po krajevnih zvezah.

Rhemen
gen. polkovnik.

Nazori tega generala, ki se zde spočetka tako pametni, kažejo, kako napačno je sodil, vključ v svoj štiridesetletni izkušnjam o razmerah med srbskim narodom

In kako se je motil, ko je mislil, da se da vzgojiti »nova generacija«, ki bi »blagoslavljala« roko nasilne švabske vlade. A ti nazori nam kažejo tudi ozadje avstrijske politike in iz njih razumemo vso borbo onih petih mesecev, od začetka julija do konca oktobra, ko se je avstrijska vlada umikala pred zahtevami Jugoslovenov, dokler ni s svojimi generali vred doživela katastrofe, ki je pomenila propad Avstrije. General Rhemen je torej dobro preroko-

val, da bo Avstrija propadla, če ne bo rešila jugoslovenskega vprašanja. Ni ga rešila in je propadla... Ni ga rešila, ker ga ni mogla rešiti, ker se ni dalo rešiti s stališča Nemcev in Madžarov — dalo se je rešiti samo v samostojni narodni državi. In še v to so segale te žalostne tradicije avstrijskih časov, in načrtov raznih generalov, da je bilo in bo opasno, dokler ne bodo popolnoma uničene.

Turška nedelja

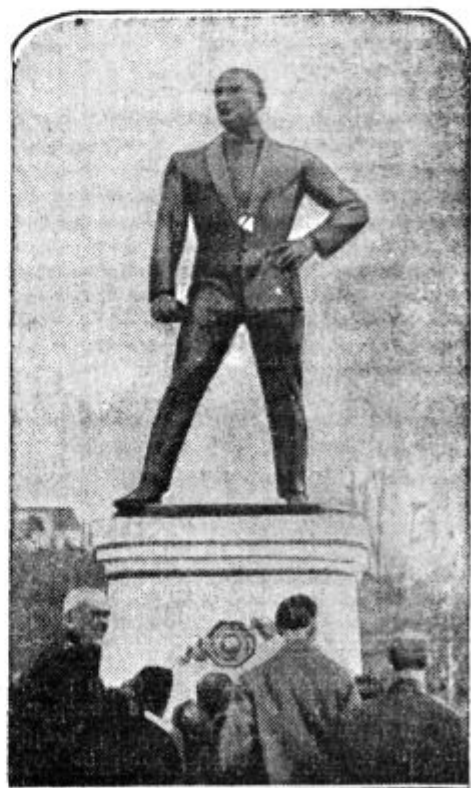
Najnovejše reforme v novi Turčiji

Vobče se lahko reče, da napreduje Turčija pod vodstvom Kemala paše z orjaškimi koraki. Diktator, mož hladnega in treznega razuma, ki se je odrekel tradicijam stare domovine, da jo obnovi s svežimi sokovi zapada, neumorno dela na tem, da uvede svojo državo v evropski kulturni krog nazvalic nezadovoljstvu starinov. A stari svet odмира, čeprav počasi, njegov prostor pa poplavlja boder naraščaj, ki ne posveča pozornosti samo koranu, ampak tudi gospodarski blaginji in napredku dežele. Kemal si na vso moč prizadeva, da bi dvignil turško ljudstvo moralno in gmotno. Zato išče za svojo državo novih virov gmotne blaginje, za ljudstvo pa zaslužka, ki bi prijal njegovi eksistenci. Seveda zadeva pri teh reformah korak za korakom na ovire. Treba se je torej boriti zoper stare predsodke, obenem pa uvajati novotarije, kar pomeni boj na dveh frontah za uspeh v novi smeri.

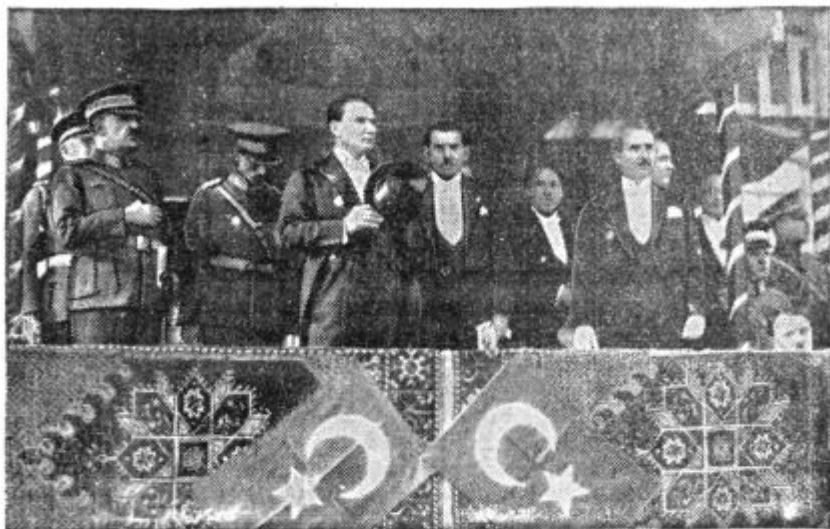
Turčija je imela doslej petek za praznični dan v tednu. V zadnjih dveh letih pa se je pojavilo gibanje, ki stremi za odpravo petka in njegovo nadomestitev z nedeljo. Muslimani se temu seveda upirajo. Ko se je pojavila misel o odstranitvi petka in o njegovi nadomestitvi z nedeljo prvič v turški javnosti, se je bilo bati, da izbruhne v Turčiji velik odpor zoper nameravano reformo. Kemal je videl, da se le ne more ukrepati tako čez noč in je zato modro pustil, da je minilo nekaj časa v razpravljanju o tem vprašanju. Dve leti je na ta način omehčeval Turčijo, in šele sedaj smatra, da je prišel pravi čas za udejstvitev tega načrta. Ves ta čas ko so Turki lahko razmišljali o umestnosti in neumestnosti nameravane reforme, pa so listi razšir-

jali Kemalovo tendenco in pisali v prilog odprave petka ter njegove nadomestitve z nedeljskim počitkom.

Stvar je sedaj v toliko dozorela, da bo predložen turški narodni skupščini v Angori zadevni zakonski predlog. Zanj niso bili tako važni drugi momenti kakor gospodarski. Turki sami smatrajo ta postopek za najradikalnej-

Spomenik Mustafi Kemalu v Carigradu

Mustafa Kemal paša pri paradi turških čet

šo mero Kemalove države, potem ko je bil odpravljen kalifat, cerkev pa ločena od države. Pobudo za to namero tudi ni dal sam Kemal paša, ampak baje gospodarski krogi, ki so spoznali, kaj se pravi počivati, kadar drugi delajo in obratno.

Za sedanji kurz na Turškem pa je značilno še nekaj drugega. Nova serija turških znamk, ki je pred kratkim prišla v obtok, nosi že izključno latinske napise. Latinica je uvedena v

Turčiji na splošno že od 1. junija letos. In ker je bila arabska pisava nedomščena z latinico, je bilo treba dosledno izvesti to stvar tudi pri poštah vrednostih. Vzeli so torej znamke iz leta 1926, ko je bila še v veljavi turška pisava ter jih pretiskali z latinico. Prvotno so imeli namen natisniti vse znamke nanovo, a ker je bilo še mnogo starih v zalogi, so se poslužili procedure, ki je bila prva leta po vojni uzuelna v mnogih evropskih državah.

Turško vojaštvo, ki so ga zmodernizirali nemški in angleški oficirji.

Od te nove serije so sedaj v obtoku tri znamke, in sicer po dva, tri in šest piastrov. Na njih ni videti nobene arabske črke. Zgoraj stoji: Turkiye Djoemhoerietii (Republika Turčija), spodaj pa »Turk Posta« (Turška pošta), medtem ko je bilo čitati na starih znamkah drugače: Turkh Djoemhoerietii (Turška republika) in »Turkh Postalari« (Turška poštna oblast). Ob strani se nahaja vrednost znamke v kuru, ki pomeni toliko kakor piaster. Tudi ime slike, ki je na znamki odtisnjena, je v čisti latinici, n. pr. »Kisil Irmak Köprüsü (Most Kisil Irmak) itd.

V ostalem je danes Turčija rahlo militarizirana. Po vzorcu Italije je tudi Kemal uvedel mladinske organizacije, ki so razširjene v vsej deželi. Mladina hodi okrog v skavtski obleki. Kadar so kakšne slavnosti, vidiš defilirati dolge vrste skavtov pred dikta-torjem. Temu, onemu Kemal pokima, se nasmehne, pa se zopet ustrumi. Ne-

kateri smatrajo to početje za ostanek nemškega duha v turškem organizmu.

Kemal paša pa je tudi velik prijatelj plesa. Njegove prireditve te vrste so zelo svečane. Pišejo, da je užitek gledati nekdanjega turškega vojaškega atašeja v Sofiji, kako se je posvetovljalnil. Čim odsvira godba turško narodno himno, vstane Kemal prvi in se uvrsti med plesalce ter zapleše fox-trott, navadno z gospo Kiazimovo, so-progo predsednika turškega parlamenta. Po plesu pa odpelje svojo damo v ložo, kjer se v čašah zaiskri peneči se šampanjec. Rad tudi vrže karte, medtem ko se okrog njega razliva morje luči in bučnega veselja. Kemal z vsemi svojimi silami modernizira državo in potiska naprej razvoj, ki naj odmakne Turčijo od starih tradicij sultanata, kalifata in vsega zla, ki se je pod njuno vladno razpaslo med sinovi Alaha in verniki Mohameda.

Trk in tlak

Med obema mora biti samo vprašanje stopnje, bi si človek mislil. Saj sta to dva istovetna pojava, različna le po jakosti in trajanju: sunek na vse zadnje pač ni nič drugega ko zelo močan in hkratu zelo nagel pritisk. A stvar ni povsem točna, kajti če se sunek ne more izvršiti brez pritiska, se pa pritisk prav lahko izvaja brez udara. To se na priliko dogaja, kadar prepustimo kak predmet, bodi stisljiv ali nestisljiv, počasnemu in stopnjevitemu učinkovanju hidravlične tiskalnice oziroma kadar položimo nanj z največjo rahlostjo na svetu težko delo.

Nasprotno pa se ne da uresničiti, niti ne pojmiti trk brez tlaka, in sicer še jako krepkega, ki pa ga je spričo njegove trenutnosti od sile težko meriti.

★

Koliko znaša na primer v gramih — na sekundo ali na kvadratni milimeter — tlak kladiva, ki mahne žeblju na glavico, biljardne kroglice na drugo kroglo oziroma na okvir, svinčenke iz samokresa ali puške na tarčo? Vprašanje se vam utegne zdeti nekazno in neznaatno. Enostavno pa še oddaleč ni. Rešitev zahteva tako zamotanih, kakor težavnih računov... Po ameriškem

učenjaku, prof. Hopkinsu, ki se mnogo ukvarja s takimi odgonetkami, je pri kladivu, bijočem na čavelj, tlak stalen ves čas, ko se čavelj zabija, t. j. 10 do 12 desetisočink sekunde... Pri dveh biljardnih kroglih, ki se kotalita ena proti drugi ter se praviloma trčita na središčni črti, tlak ni stanovitven med vso dobo trčenja. Od prvega dotika raste ves čas, ko se prožna slonova kost stiska, ko se kolobarja širita in se središči približujeta. S početno brzino 2.44 m na sekundo se krogli lahko sploščita za več kot eno tretjino milimetra in tlak ne znaša nič manj ko 41 kg na mm². Tako neprevidno bi bilo, s prstom udar obeh oblic preprečiti kakor vtakniti ga med lub in drevo... Ako nadomestiš slonokostenke z votlimi jeklenkami istovredne gmote in če podeliš tema kovinskima oblama isto hitrost kakor polnima slonokostenkama, bo tlak udara neskončno večji, ker je kovina toga. Dosegel bo morda — po Hopkinsu — 400 do 450 kg na štiriaški milimeter. To se pravi, da bo treba dokaj trpežnega jekla, če naj pfenese udar brez bunke.

Tlak in zburčenje po udaru se moreta meriti zgolj posredno. Meri se trajanje stika, ki pri biljardnih kroglih ne presega kdo ve kaj 25 stotisočink

sekunde. In za določitev te dobe, begotne ko blisk, blizu dve stokrat urnejše od pomiga z očmi, si je treba pomagati s svojevrstno električno napravo...

Tako nas dan na dan oblega kopa problemčkov, sicer čisto navadnih, a ki jim ne najdeš ključa, če se ne okoristiš z najpremetnejšimi dognanji čiste znanosti, čije področje nima meja. Človeku kaj takega običajno ni še na koncu pameti, kadar vihti v roki kij ali vsaj kej.

E. G.

JE LI IZOBRAŽENEC SREČNEJSI OD NEIZOBRAŽENCA?

To vprašanje je postavil v početku listopada tednik *Dimanche - Illustré*. Nagrado je prejel Ch. Dause za tale odgovor: Da, izobraženec je bliže sreči nego nepismeni človek. Mar nima na razpolago tisoč virov za milejše užitke nego materielne radosti, dostopne neizobražencu? Stivo, študij, znanost, umetnosti, pesništvo, godba, slikarstvo, potovanje, itd. In ali mu njegova omika ne omogoča, doseči višji položaj, ki nudi udobnost in ugodje? Ako denar ne osrečuje, pa vsaj pomaga prispeti do prijetnega življenja. Zelo tehten činitelj za blaginjo je umevnost in zavest. O srečnem človeku smemo reči isto, kar se pravi o preprostežu: »Kdor je tak, tega ne ve«. Toda pristaviti je: »Kdor to ve, je še bolj«. Dete je baje srečno: zdi se namreč, da ima vse pogoje za to. Vendar je manj srečno, ali pa sploh ni, ker tega ne ve. Enako je z analfabetom, naivnežem, ki pozna zgolj meglene občutke. Omikanec pa se čvrsteje zaveda svojega stanja, saj so se mu poleg duhovnih sposobnosti razvijale tudi npravstvene: uživa torej jače. Če naposled živeje občuti bolečino, je pa hkratu zmožnejši, da se vda in se zadovolji z malenkostjo. Skratka, sreča je poslednica iz prebitkov našega veselja nasproti našim nadlogam ali težavam.«

OSNOVNE BARVE

Občutljivi del našega očesa, namreč mrežnica, je sposobna zaznati tri elementarne barve. O teh se je mnogo razpravljalo. Točen poskus pa je dožgal, da so te osnovne boje: rdeča, zelena in vijolična. Z njih pomočjo vidimo in razberemo vse odtenke.

NIKELJ

Novce iz te kovine, ki je dobila ime po nemškem gorskem škrtu kakor kobalt po »Koboldu«, ribijo Kitajci izza 18. stoletja, Švica od l. 1850 Zedinjene države Severne Amerike od 1853, Francija po komaj 25 let.

BEHAIZEM.

V Indiji je nastala nedavno nova vera, ki se naglo širi proti zapadu. Turčija, ki se ji toži po dervištvu, odpravljenem pred nekaj leti, nudi behaizmu dobro torišče. Poročajo namreč, da je mlada verska sekta dobila mnogo privrženecv, zlasti v Smirni. Behaizem, čigar vnanja oblika spominja svobodnjaštva (prostozidarstva), obsoja prenapetost, fanatizem in se sklicuje na štiri preroke enega in istega stvarnika: Krista, Mohameda, Mojzesa in Budhe. Oznanja enakost zakoncev, prepoveduje mnogoženstvo ter propoveduje zvestobo. Oko turškega oblastva pazno bedi.

RAZVOJ TURŠKEGA ŠOLSTVA

Naučni minister Djemal Husni Bej naznanja število šol in učencev, ki se je od 1914. podvojilo. Takrat je bilo 3263 osnovnih šol z 222.589 učenci; danes jih je 6589 s 445.726. Enak je prirastek v srednjem in visokem šolstvu. Poprej 76 srednjih šol s 13.475 dijakii, sedaj 118 z 28.161. V šestih letih so se normalke in univerze pošesterele ter imajo trikrat toliko naraščajia ko l. 1923., namreč 15 visokih šol s 4565 slušateljii.

Današnja umetniška priloga

Stolp Ljubljanskega gradu — Foto Emte

»ŽIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrtletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knaflijeva ul. 5.
Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrtletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek, — Vsi v Ljubljani.

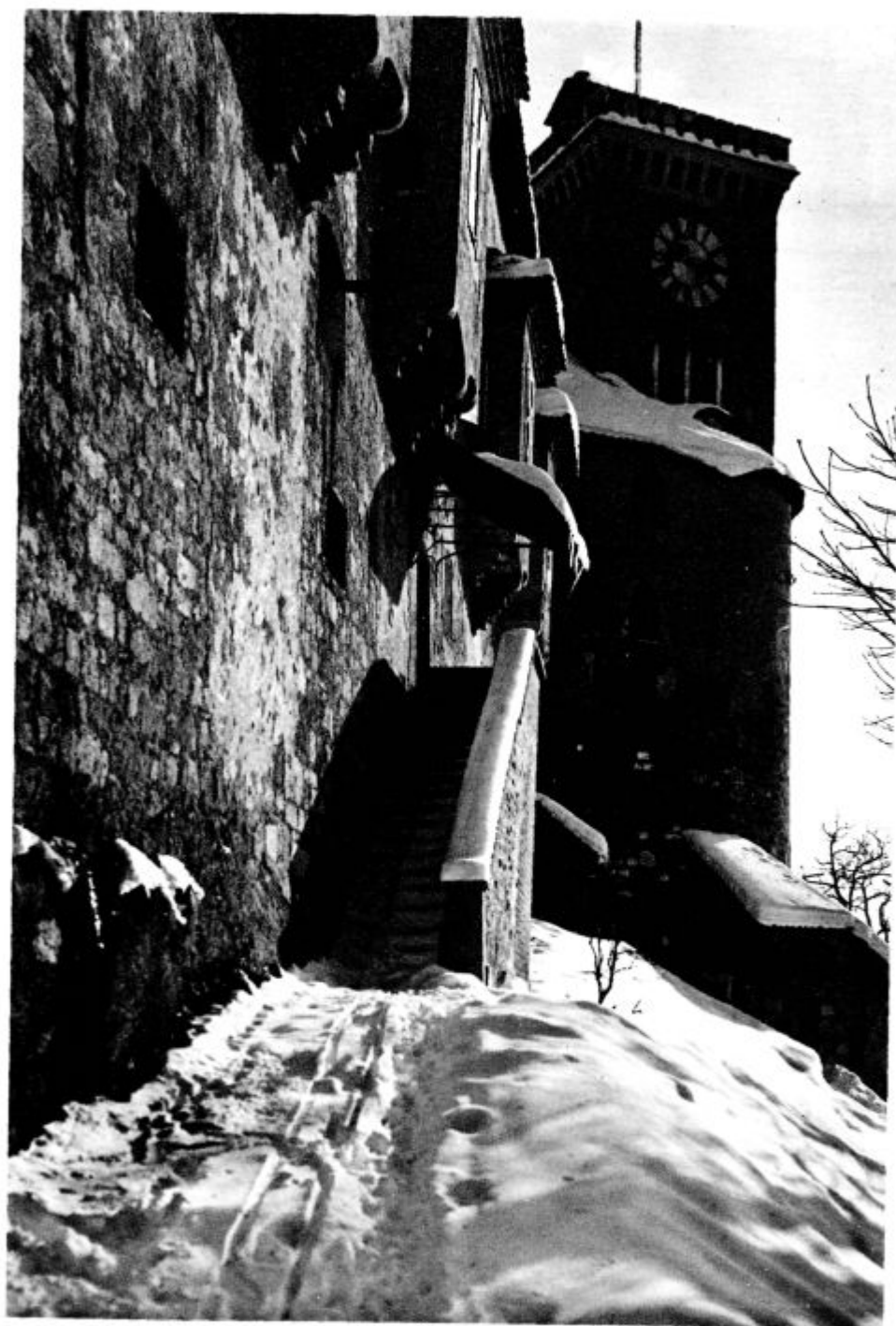

Foto Emte

Stolp Ljubljanskega gradu